

Nogle data af mit liv

Af fhv. undervisningsminister M. HARTLING

Indledning

I 1808 reorganiserede Kong Frederik 6. Dannebrogordenen i stil med den nye franske æreslegion, så at enhver – og ikke kun de øverste klasser – kunne komme i betragtning og modtage et »udvortes tegn på erkiendt borgerværd«. Kongen regnede med, at nyordningen ville blive »en indretning – hvis velgørende virkning snart vil spores for alle borgerklasser.« (Kgl. res. 28.6. 1808), og sandt er det da, at i de forløbne 170 år er et stadigt bredere udsnit af befolkningen blevet dekoreret med Dannebrogordenens forskellige grader.

Ved samme lejlighed oprettedes et embede som de kongelige ordners historiograf, hvem det bl. a. blev pålagt at indsamle oplysninger om de dekoreredes levnedsløb. Ret tidligt blev det en pligt for riddere af Dannebrogordenen at indsende en levnedsbetretning til ordenshistoriografen; men ved Christiansborg Slots brand i 1884 gik alt det indtil da indsendte tabt. Fra kopier bevaret i andre arkiver kan man slutte, at der blandt de brændte selvbiografier har været et fremragende kilde-materiale. At samlingen blev genopbygget, skyldes i høj grad professor Troels-Lund, der var kgl. ordenshistoriograf 1897–1921. Han fik udvidet pligten til at udarbejde en levnedsskildring til også at gælde dannebrogsmænd (1904) og kommandører samt storkorsridere (1911), og han fik procenten af indsendte besvarelser drevet i vejret, dels formentlig p.g.a. sin store anseelse, dels også fordi han med energi og uortodoxe argumenter appellerede til de uefterrettelige.

I tidens løb er der indkommet formentlig ca. 30.000 selvbiografier, der opbevares i brandsikre bokse i Christian VIII's palæ på Amalienborg. Levnedsbetretningerne er af varierende værdi rækkende fra et par sider med lapidariske oplysninger og til flere hundrede sider ofte af betydelig historisk værdi. Principielt er biografierne kun tilgængelige for den til enhver tid regerende Konge eller Dronning samt ordenshistoriografen. Med mindre der er krævet særlige klausuler, vil biografierne dog normalt være tilgængelige efter 50 år. Brugernes af samlingen

er oftest enten slægtsforskere eller historikere, som arbejder med et bestemt problem. I hvert enkelt tilfælde sikrer man sig, at formålet er seriøst, ligesom tilladelse til at læse den pågældende selvbiografi kun gives, dersom dette ikke kan antages at stride mod de forudsætninger, hvorunder den er afleveret. I tvivlstilfælde kontaktes efterslægten. Det overordnede hensyn er naturligvis, at enhver forfatter til en selvbiografi har krav på den yderste diskretion, hvortil kommer, at en krænkelse af dette princip vil føre til mere indholdsløse levnedssberetninger.

Ud fra et ønske om at udbrede kendskabet til ordenshistoriografens samlinger, har Hendes Majestæt Dronningen og Ordenskansleren Hans Kongelige Højhed Prins Henrik bifaldet udgivelsen af trykværdige levnedssberetninger, hvor dette kan ske med fuld overholdelse af alle diskretionshensyn og med efterslægtens samtykke.

Undervisningsminister M. R. Hartlings levnedssberetning, som hermed udgives i forståelse med hans børn, tidl. stats- og udenrigsminister Poul Hartling og lærer Elise Hagemann, kan stå som prototypen på den gode, fyldige selvbiografi, der både giver baggrunden for forfatterens virke og en redegørelse for centrale sider af dette.

M. R. Hartling, der døde 12. september 1960, afgik som undervisningsminister 13. november 1947 med de øvrige ministre i ministeriet Knud Kristensen. M. R. Hartling havde ikke før sin udnævnelse til minister været dekoreret, men 31. marts 1949 blev han kommandør af Dannebrog, og 19. april s. å. indsendte han sin levnedssberetning til ordenshistoriografen. Den gengives uforkortet og ordret, idet dog retskrivningen er moderniseret.

Udgivelsen er muliggjort ved et af undervisningsministeriet ydet tilskud fra tipsmidlerne.

Tage Kaarsted

BARNDOM OG FØRSTE UNGDOM

Jeg er født på en lille gård nord for landsbyen Vilsted i Vesthimmerland den 18. oktober 1885. Gården bærer efter en lille flød (dam) øst for haven navnet Fløgård. Min fader, Søren Christian Madsen, blev født på Fløgård den 17. februar 1861, og han bevarede en dunkel erindring om de tyske soldater, der var på gården i 1864. Han var en intelligent og belæst mand, der havde gennemløbet hele det dog ikke

alt for store sognebibliotek, der fandtes i Vilsted skole, hvor vi børn i vor skoletid byttede bøger for ham. Han var en dygtig regnemester og skrev en pyntelig håndskrift. Naturligvis blev hans evner taget i brug i sognet som medlem af sognerådet, som medstifter af a/s Vilsted vindmølle o. m. a. Men han forsømte ikke på grund af de offentlige hverv gårdens drift. Jordtilliggendet var på 30 tdr. land, hvoraf en del var let sandjord, hertil kom et kær for østenden af marken og en hede-parcel i Fleisborg hede, en halv mils vej fra gården. En mangel ved denne var, at der ikke hørte et virkeligt stykke eng til den. Et familiesagn fortæller, at et engdrag ved Vilsted sø hørte til gården, men det blev solgt ved et julegilde for en bagatel af min bedstefader (Mads Rasmussen), der betragtede engstykket som uden værdi, da det meste stod under vand. Senere, da søen blev udtørret, fik det betydelig værdi, og nu savnedes det i gårdens drift.

Min moder hed Kristiane Nielsdatter. Hun blev født i nabosognet Vindblæs den 8. februar 1862 på en lille ejendom oppe på Skovbakken. Som min faders slægt bestod hendes af bønder, dog med en enkelt skolemester iblandt. Om min moder har jeg skrevet i bogen »Min Mor« (De unges forlag 1947), hvortil jeg kan henvise.

Mit hjem var et godt, men uhyre jævnt og nøjsomt hjem. Rede penge så vi kun lidt til, men levede stort set af gårdens produkter. En tokrone var dengang en stor sum; som bevis herpå kan jeg nævne, at min onkel, gårdejer Rasmus Madsen, gik en lang vej for at låne denne sum, da han engang var i pengetrang. Vor kost var sund og jævn. Om morgenen fik vi davre, der bestod af øllebrød, og hertil spiste vi visse tider af året spegesild. Men øllebrøden var kogt på mors hjemmebryggede øl og hjemmebagte brød, og endnu den dag i dag synes jeg, at ingen ret har smagt mig bedre. Middagen (Unnnenen) bestod næsten hver dag af grød med sødmælk til samt stegt flæsk og kartofler, som vi pil-lede ved bordet. Om aftenen fik vi et par velsmurte rundtenommer, en kop te, mælk eller mælkegrød. Kun om søndagen vankede der kaffe, og da var middagen ofte stegt høne eller hønsekødssuppe. Oksekød så vi meget sjældent; men naturligvis fik vi flæskesteg og andet godt, når den årlige griseslagtning op mod jul fandt sted.

Indtægterne på sådan en lille gård var dengang (1890–1900) små. Nogle få grise fededes op, stundom et par stude, et føl solgtes hvert år, sålænge vi havde den gamle hvide følhoppe, som vi børn elskede. Mor behandlede selv mælken af vore fire køer, idet det nærmeste mejeri lå

Mads Rasmussen Hartling var døbt Madsen, men kort efter sin ansættelse på Østriggades skole i 1908 tog han navneforandring, idet der var fire lærere på skolen, der hed Madsen. Fotografi ca. 1945. KBs billedsamling.

for langt borte. Hun kernede fortrinligt smør, som vi solgte i Løgstør. En gang om ugen eller så vandrede jeg, da jeg blev stor nok til det, med smørkrukken til Løgstør og kom hjem med 3–4 kr. i kontante penge. Men var indtægterne små, var udgifterne det også. Der skyldtes kun godt 3000 kr. på ejendommen, skatterne var lave, og fornødenhederne ikke store – de måtte rette sig efter pengene. Vi lærte at sætte tæring efter næring. Mor kartede og spandt, hvad fårene gav os af uld, en del vævede hun også, så til tøj var udgifterne ikke store.

Tidligt kom jeg ud at tjene som hyrdedreng. Vor nabo havde brug for en til at passe kreaturerne om sommeren, og da min kun godt et år yngre broder kunne klare den sag hjemme, flyttede jeg i elleveårsalderen hjemmefra fra 1. maj til 1. november. Skønt afstanden mellem mit hjem og nabogården kun var kort, føltes det alligevel hårdt at være borte fra hjemmet. Jeg husker endnu meget levende, hvordan jeg, når jeg gik og flyttede min husbonds køer og fra marken kunne se tørverøgen stige op fra den hjemlige skorsten og høre mine to søskendes glade latter derhjemme, grebes af hjemlængsel i en sådan grad, at jeg måtte lægge mig ned på marken og græde min smerte ud. Men hvor lærte jeg at skatte mit hjem, mine forældre og søskende. Først nu forstod jeg rigtigt, hvad de betød for mig, og jeg så hen til 1. november med længsel og glæde. To somre havde jeg denne plads, som min yngre broder derpå arvede. Vor skolegang var ordnet således der i sognet, at de større børn gik 1 dag om ugen i skole om sommeren og 5 dage om vinteren, de mindre børn gik så de øvrige dage. Vi lærte at læse godt indenad, at skrive et ret fejlfrit dansk og at regne med ikke ringe sikkerhed, og det står sådan for mig, at vi på dette område nåede ud over, hvad nutidens børn kan præstere. Til gengæld var det småt med geografi og naturkundskab, men bedre med fædrelandshistorien, hvor lærerens fortælling fangede os. I religion læste vi bibelhistorie efter Balslevs bog, og desuden lærte vi Luthers lille katekismus udenad, hvortil kom en del salmevers. Jeg tror selve skolegangsordningen var meget hensigtsmæssig. Den gav os tid til at lære af livet og arbejdet derhjemme, og den gjorde os ikke skoletrætte, men bevarede en vis friskhed over arbejdet.

Min konfirmation fandt sted under en præstevacance, og konfirmationsforberedelserne efterlod ikke noget blivende indtryk på mig, selv om jeg endnu mindes pastor J. C. Steffensen med veneration, ikke mindst fordi han viste stor forståelse for min læselyst og lånte mig en del bøger.

Efter konfirmationen kom jeg atter ud at tjene hos en fætter, som jeg holdt meget af, og hvor jeg havde det godt. Men i det år skete en stor omvæltning i mit elskede barndomshjem. Far blev angrebet af lungetuberkulose, en sygdom, der blev en slem svøbe for hjemmet også senere, idet min eneste bror og en brorsøn døde af samme sygdom. Det gik langsomt men sikkert nedad med far, skønt han søgte mange læger, ja nedlod sig til at gå til en klog kone, som han ellers ikke havde nogen

tillid til. Ved nytårstid 1900 døde han, og sorgen var stor hos os alle, og ikke mindst mor var dybt fortvivlet. Far og mor havde levet sammen i et ægteskab præget af harmoni og lykke, jeg husker aldrig et ondt ord dem imellem. Det var ikke underligt, at mor, der nu 38 år gammel var blevet enke, syntes, at alt var slået i stykker, og at fremtiden var håbløs.

Først da jeg var blevet ældre, forstod jeg min fars betydning for mig. Hans strenge pligtfølelse, hans krav om samvittighedsfuldt arbejde, hvad vi så blev sat til, parret med en vis strenghed i opdragelsen kunne til tider føles hård, men senere har jeg forstået, hvad hans gode eksempel betød for mine søskende og mig, og jeg er ham dybt taknemmelig for hans faste ledelse af os; den trængte vi netop til, og den trængte ethvert barn til og er lykkelig over, blot den er parret med kærlighed.

Det store spørgsmål for os alle var nu, om vi kunne blive ved gården og føre dens drift videre. Det var naturligvis vort inderligste ønske, og det skete da også. Jeg var kommet hjem fra min plads den 1. november, og sammen med min uforligneligt gode og arbejdsomme mor måtte jeg nu være en slags bestyrer på gården. Det gik bedre end ventet, og glade var vi alle, også min gamle farmor, for hvem tanken om at skulle forlade gården var utænkelig. Hvad disse par år lærte mig kan vel samles i dette, at jeg lærte at bære et ansvar; dette ansvar lå ganske vist ud over, hvad min alder og udvikling forudsatte, men jeg gik frejdigt ind under det, og ved mors og gode menneskers hjælp blev det muligt at bære det.

Fra denne periode i mit liv (1900–1902) erindrer jeg en ting med stolthed. Som før nævnt, behandlede mor selv mælken af vore fire køer, og det var ikke mange rede penge, vi fik ud af denne smørproduktion. Årsagen til, at vi ikke – som næsten alle andre i sognet – leverede mælken til et mejeri, var den, at ingen mælkekusk ville afhente vor smule mælk, idet gården lå ved en dårlig holdt bivej, som om vinteren ikke var behagelig at færdes ad. Jeg tog så initiativet til at få de 4–5 naboer, der var i samme situation, til at være med i et forsøg på at få denne sag ordnet. Efter en del forhandlinger lykkedes det virkelig, og resultatet var, at vi fik ikke så få flere kontanter hjem for mælken (hvad vi nok kunne trænge til), og at mor slap for det slidsomme arbejde med kerningen, der fandt sted i en lille stampekerne og tog lang tid, når mælken var vanskelig.

LÆSE- OG LÆRETID

Imidlertid stod min hu til læsning. I min fritid læste jeg alt, hvad jeg kunne få fat på af bøger og blade. Om vinteren havde jeg altid en bog liggende i stalden, og når jeg var træt af hakkelseskæringen og tærskningen, der foregik med plejl, søgte jeg ind i den lune stald til min bog. Hvad der gjorde tanken om at gå læsevejen til mere end en drøm, var den nære beliggenhed af Ranum statsseminarium. Når man gik tværs over marker og ad markveje, var afstanden mellem mit hjem og Ranum kun 4–5 km, og det skulle ikke være umuligt hver dag at gå det stykke vej, så jeg kunne bo hjemme og derved spare en betydelig del af, hvad uddannelsen ellers ville koste. Skønt mor var betænkelig, blev planen til virkelighed, og fra efteråret 1902 til optagelsesprøven 1903 gik jeg til forberedelse hos hjælpelæreren i Vilsted, J. P. Jensen, en ung frisk mand, der kom lige fra eksamensbordet, og hvem jeg takker for god undervisning og godt menneskeligt kammeratskab. Det lykkedes at få det tilstrækkelige mål af kundskaber samlet sammen til at bestå optagelsesprøven med et pænt resultat, og fra 1903–1906 falder så min studietid i Ranum.

Denne periode af mit liv står for mig i det smukkeste lys. Spadsere-turen frem og tilbage hver dag (stundom to gange daglig) bidrog sikkert til at holde mig frisk og sund, og selv om jeg en gang imellem savnede det daglige kammeratskab uden for selve undervisningstiden, så fik jeg både gode kammerater og gode venner. Blandt eleverne i min klasse var der ikke få højt begavede unge, hvoraf en del senere blev kendt landet over. Jeg skal nævne de mest kendte: Richardt Gandrup, fremragende journalist og forfatter, med overordentlig litterær forståelse og ved siden deraf et sjældent fint menneske. Kristian Bure, initiativrig pædagog, intelligent skribent, forlod ret hurtigt skolens tjeneste og blev arkivar i udenrigsministeriet. K. K. Nicolaisen blev lærer i Ålborg, senere hospitalsforstander, har skrevet en række litteraturhistoriske og biografiske bøger. Hans Kyrre, lige kendt som pædagog og forfatter. Men naturligvis var der mange andre fortrinlige mennesker, der senere i stilhed gjorde et godt arbejde i den danske skole, og ikke få af dem blev betroet posten som skoleledere. Om min Ranumtid har jeg skrevet i et festskrift, udsendt i anledning af seminariets 100 års jubilæum, hvortil jeg måske tør henvise. 1906 sluttede studietiden med

en pæn eksamen, mg i gennemsnit, og nu skulle man ud i livet og tjene sit brød og vise, hvad man duede til.

I grunden var det min agt straks at søge ind på statens lærerhøjskole for at læse litteratur og sprog, men min ansøgning blev ikke bevilget, og jeg begyndte så at søge vikariater. Det endte med, at jeg blandt flere muligheder valgte en plads som lærer ved Nexø private realskole og seminarium. Den lå så dejlig langt borte, og med mine 21 år og min lyst til at komme rigtig ud blandt fremmede passede den fra Himmerland så fjerne ø mig godt. Rejsen derover gik godt, indtil jeg med den lille natbornholmske damper forlod Hasle for at komme videre nord om Bornholm til Nexø. Det blæste godt op, og i løbet af et øjeblik var det berygtede Hammervand i oprør, og søsygen indfandt sig næsten lige så hurtigt. For første gang prøvede jeg denne modbydelige sygdom, endda i så høj grad, at de første otte dage i Nexø følte jeg mig stadig om bord på den slingrende skude, og jeg troede ærlig talt ikke, at jeg nogensinde skulle komme til at befinde mig vel i denne ellers så hyggelige by. Det gik heldigvis ganske anderledes. Jeg mødte på seminariet en stab af lærere med forstander Lundsgaard i spidsen, som jeg kom til at holde meget af. Kendtest blandt dem var vel Peter Dam, der var meget frisindet, noget af en polyhistor, ilter at væsen, men redeligheden selv. Senere lektor i Nakskov og fremragende oversætter fra fransk, C. E. Falbe-Hansen, kom til Nexø omtrent samtidig med mig, og vi mødtes i et udmærket samarbejde og kammeratskab og havde mange hyggelige timer sammen. Jeg takker ham også for den første indførelse i det skønne franske sprog.

Det var spændende at få de første timer med en flok drenge og piger; det gik over forventning, men det skal også siges, at børnene var ualmindelig flinke, søde og dygtige; det var en fest at undervise dem, og skønt over 40 år er gået siden, husker jeg mange af dem endnu. En stor oplevelse var det at stifte bekendtskab med den skønne og vidunderlig afvekslende bornholmske natur, hvis skønhed jeg indsugede med al ungdommens friskhed og modtagelighed. Særligt blev Paradisbakkerne og Almindingen mig meget kære. Formentlig må jeg ikke have gjort mine sager helt dårligt, ti da året var ved at ebbe ud, tilbød man mig nyt engagement med betydelig lønforbedring. Jeg havde imidlertid andre planer. Tanken om et årskursus lokkede mig stadigt, og da min ansøgning herom denne gang blev bevilget, var sagen afgjort, men det var med et vist vemod, jeg sagde farvel til Nexø.

Første september 1907 var jeg atter på skolebænken som elev på statens lærerhøjskole, som den da hed. Mine fag var dansk, svensk, fonetik og sproghistorie, hvortil kom tysk, hvor jeg ved dr. phil. Kapers velvilje blev hospiterende elev. Højskolens forstander var professor Hans Olrik, der ledede den med myndighed og værdighed. I dansk havde vi så fremragende lærere som professor Vilhelm Andersen, hvis litteraturgennemgang med oplæsning blev et minde for livet. Fremragende på hver sin måde var også mag. art. frk. Ida Falbe-Hansen, der havde litteraturhistorie, og undervisningsinspektør dr. Bertelsen, der førte os ind i oldnordisk og grammatik. I almindelig sproghistorie havde vi professor Sandfeld-Jensen, hvis forelæsninger står for mig som mønsterværdige og uhyre interessante. I svensk læste frk. Ida Falbe-Hansen og fru dr. Moltesen.

Men ud over den daglige undervisning gav opholdet på skolen en rigdom af indtryk, oplevelser og inspiration. Jeg nævner bl. a. teaterbesøg, mødet med den bildende kunst, hvor dr. Francis Beckett var en fin og forstående cicerone, forelæsninger på universitetet o. s. v. Hvis en eller anden vil spørge om det reelle udbytte af året, så vil jeg svare, at noget eksamensbevis fik vi jo ikke, og jeg tror, det var godt det samme, thi undervisningen ville sikkert være blevet præget heraf i uheldig retning. Det betyder ikke, at jeg betragter eksamen som noget ondt, til sine formål kan den være meget nyttig og nødvendig, men når formålet er at blive orienteret, at få sind og sans vakt for ånds- og kulturverdier, da er den ikke på sin plads. Men nåede vi så lidt af dette med vækkelse og horisontudvidelse? Uden tvivl. Vi forlod lærerhøjskolen som friere og mere vågne mennesker, og det var vel nok arbejdet og pengene værd. Disse sidste måtte jeg låne i Ranum sparekasse mod en farbrors kaution, og hele summen var 1000 kr.

Under opholdet på lærerhøjskolen gik jeg op på Københavns rådhus for at spørge skoledirektøren, Sophus Bauditz, om han mente, der var anvendelse for mig i Københavns skolevæsen. Han tog elskværdigt imod mig, og det samme gjorde en stor hønsehund, der lå ved hans fødder, men han henviste mig til at tale med vicedirektør Rolsted. Hos ham var der intet i vejen, jeg blev straks antaget som vikar fra skoleårets begyndelse, 12. august 1908.

Når jeg bestemte mig til at søge ind ved Københavns skolevæsen, hang det sammen med min eksamen, idet jeg ikke kunne forestå kirkesang og derfor ikke ville have så let ved at komme an på landet. Der-

imod havde jeg ret til at undervise i sang, hvad altid har forekommet mig mærkeligt, men det gik således til: Da jeg var oppe til eksamen i sang og musik og havde forsøgt at synge et par melodier og nogle træffeøvelser, rystede censor, professor Nebelong, fortvivlet på hovedet og ville helst slippe for at høre mig i violinspil, men seminarielærer Thyrre syntes, jeg skulle vise, hvad jeg duede til i denne disciplin. Her gik det bedre, og da Nebelong ikke ville tro sine egne øren, måtte jeg spillede flere numre. Resultatet blev mg+ i violin, negativ i sang og g+ i undervisningsfærdighed; det gav tilsammen »bestået« i skolesang, men Nebelong forbød mig strengeligt at synge med børnene, jeg skulle nøjes med at spille. Jeg afgav løfte herom og har holdt det. Derimod har børnene ofte sunget for mig, en eller anden kan altid synge for, men det er et stort handicap for en lærer ikke at kunne lede sangen, der burde forfriske arbejdet i enhver time.

LÆRERAR I KØBENHAVN

Da det herlige studieår på lærerhøjskolen var omme, begyndte så min vikartid i København. I økonomisk henseende var det et problematisk job at gå ind til, idet ens indkomst var afhængig af det antal ledige timer, man kunne opdrive, og det betød stort set, hvor mange faste lærere der måtte melde sig syge. Til at begynde med havde jeg en del små vikariater ved Matthæusgades skole, hvor den originale Rudbeck var inspektør. Han var dimitteret fra Ranum og havde derfor en vis forkærlighed for vikarer, der var udgået fra dette seminarium. Desværre havde han også den skik at dele et vikariat i to, så man kun fik halvdelen af et lærerskema at passe, og det gav jo et slemt afbræk i indtægten, der var ringe; timelønnen var kun 90 øre, hvilket gav en månedlig løn på knap 130 kr., forudsat at man havde fuldt timetal (36 om ugen) hele tiden. Rudbeck havde en ikke helt almindelig evne til at snakke vrede mødre til rette. Jeg husker således en dag i kontortiden, hvor jeg skulle hjælpe til med et eller andet, at en vred ældre kone kom ind og i stærke ord klagede over skolens behandling af hendes datter. Rudbeck hørte ganske roligt på hende, indtil hun var ved at køre træt, så spurgte han pludselig: »Sig mig, min gode kone, kender De lændeve?« Spørgsmålet havde en chokerende virkning på hende. Først vidste hun åbenbart ikke, hvad hun skulle svare, men da spørgsmålet

angik noget, hun sandelig nok kunne snakke med om, gik hun ind på emnet, og nu udviklede der sig en lang og sagkyndig diskussion om denne sygdom, som inspektøren altså også plagedes af, og hun forlod kontoret venlig og formildet, og en pinlig sag var dermed bragt til en heldig afslutning. Da jeg stadig havde en del at gøre både på Matt-hæusgade og et par naboskoler, slap jeg for den store rundtur til skoleinspektørerne for at hilse på og blive skrevet op.

I oktoberferien skete der imidlertid noget, der blev bestemmende for min fremtidige virkeplads i det københavnske skolevæsen. Da jeg en dag kom hjem fra en udflugt til Dyrehaven, lå der på mit bord en anmodning fra skoleinspektør Arild Sørensen ved Østrigsgades skole om at henvende mig til ham angående et vikariat. Det var langt fra almindeligt, at skolelederne henvendte sig til vikarerne, og jeg var derfor spændt på, hvad det drejede sig om. Det viste sig at være et vikariat for en lærer, der havde tuberkulose, og som skulle være borte mindst et år. Jeg sagde naturligvis tak til, og på denne måde blev jeg knyttet til Østrigsgades skole, hvor jeg forblev i næsten 37 år. Det var en ny skole, bygget 1905-06, med et udmærket personale og en fremragende leder, der gik helt op i sin skolegerning. Desværre forlod han skolen nogle år efter, idet han udnævntes til viceskoledirektør, en post han havde resten af sin tid, og som han bestred med stor dygtighed. Om mit skolearbejde er der ikke grund til at sige meget. Det må andre bedømme. Derfor kun et par ord om mit syn herpå i almindelighed. Det daglige jævne og flittige arbejde, der går ud på at bibringe børnene et solidt fond af kundskaber i de grundlæggende fag, er stadig og vil stadig være det vigtigste og det, der i det lange løb nok skal stå sin prøve ude i livet. Desværre skattes det i offentligheden og stundom også hos skoleautoriteterne ikke altid efter fortjeneste. Det er ligesom mange går træt i dette arbejde, der er tålmodigt og slidsomt, og så søger de lettelse i luftige teorier om, at det hele skal være interessebetonet og baseret på noget, man kalder selvvirksomhed, et ord, der har forvirret mange uklare hjerner inden for skolen og vel endnu flere uden for. Resultatet er blevet fagtrængsel, overfladiskhed og svækkelse af kravet om pligt og ansvar, idet alle mål er blevet flydende. Dette betyder selvsagt ikke, at nye tanker ikke må prøves, men det betyder, at den ukritiske tilslutning til en del af disse har ført skolen ud i en tilstand af usikkerhed over for opgaver og mål, som har gjort arbejdet tungt og besværligt uden at tilføre det væsentlige nye værdier. På skolens

som på så mange andre af livets områder er der en del mennesker, der konsekvent forveksler begreberne: forbedringer og forandringer. De tror i deres naivitet, at enhver forandring er en forbedring, og stempler dem, der ønsker sikkerhed for, at forandringen nu også er til det bedre, som forbenede reaktionære. I mange skolefolks sind opstår der så en angst for ikke at være med blandt dem, der hurtigst muligt råber hurra for enhver pædagogisk charlatans nyeste påhit, og den pædagogiske forvirring bliver almindelig; thi når erfarne skolefolk ukritisk løber med, de, som dog skulle være det grønne træ, hvordan tror man så ikke det går dem, der ikke tynges af kendskab og derfor heller ikke af ansvar. Overfor alt dette, der stundom får den jævne solide lærer til at blive sortseer, er der dog den trøst, at børnene, om hvem det hele dog til syvende og sidst drejer sig, ofte er klogere end de lidet tænksomme pædagoger, så det gang på gang hænder, at de jævnt og bramfrit spørger, om de ikke snart skal til at lære noget, når de synes det går for vidt.

Et spørgsmål, der altid har offentlighedens interesse, er skolens beføjelse til at straffe. Bør kløene ikke forbydes? Er det ikke en falliterklæring at anvende dem? sådan spørges der. Udfra min egen lange erfaring må jeg sige, at jeg aldrig har haft samvittighedsnag de ikke mange gange, jeg har anvendt spanskrøret. Derimod har jeg ofte haft det, når jeg undlod at straffe. Jeg følte, at jeg gjorde det letteste i stedet for at gøre det rigtige, og jeg følte, at jeg dybest set svigtede den dreng, der havde vist en utilbørlig opførsel. Det er jo nemlig en alvorlig sandhed, at vi mennesker ikke kan undvære hemninger, og ofte må disse hemninger bibringes os ved, at vi mærker en følge af vore handlinger, som vi umiddelbart forstår, og kommer denne følge ikke, kan det senere i livet blive os en dyr historie. Endvidere er det en sandhed, at det kun er en meget sjælden undtagelse blandt børnene, der reagerer på sjælelig uheldig måde over for en afstraffelse, der føles retfærdig; jeg mener ikke at sige for meget, når jeg tør hævde, at i mit mer end 40-årige skoleliv har jeg aldrig oplevet det, men derimod gang på gang oplevet, at børn blev uvorne og i virkeligheden ulykkelige, fordi deres uheldige optræden ikke blev taget på en måde, så de forstod alvoren i sagen. Jo længere jeg har haft med børn at gøre, des klarere er det blevet mig, at et ulydigt barn, der får lov at fremture, altid bliver et ulykkeligt barn.

Da jeg begyndte min virksomhed ved Københavns skolevæsen, var

skolen i ikke ringe grad præget af at være en fattigskole. Folk, der gerne ville føre deres børn frem til en eksamen, satte ikke deres børn i en kommuneskole, men i en af de dengang ikke få privatskoler, der fandtes i byen; her lærte man fremmede sprog og matematik, her tog man præliminæreksamen, og herfra gik man over i gymnasiet. Efterhånden som skoleordningen af 1903 trængte ind i København, blev forholdet anderledes. De kommunale mellemskolars antal voksede fra år til år, privatskolerne gik stærkt tilbage, og børn fra alle samfundslag søgte ind i kommuneskolen. Denne fik også bedre vilkår at arbejde under, således var det et stort fremskridt, da den såkaldte sekslukning forsvandt og afløstes af fire- eller tolukning. Når man nu fra visse kredse går ind for, at eksamensmellemskolen med deling af børnene ved 11 års alderen skal afskaffes, synes man helt at have glemt, hvilke store fordele der knytter sig til den nuværende ordning både pædagogisk og socialt. Efter mit skøn vil en sådan ændring efter norsk forbillede betyde et afgjort tilbageskridt.

Nogen indsats ud over det almindelige tør jeg ikke rose mig af i min skolegerning. Min interesse for samfundsspørgsmål og denne disciplins indførelse i den ældste folkeskoleklasse førte mig til at udarbejde en samfundslære, »Vort Samfund og dets Styre«, der udkom på Gyldendals forlag og slog ganske godt an, idet den er kommen i 5 oplag.

Da jeg kom i den alder, mellem 40 og 50, hvor man søger inspektørposter, indgav jeg også en ansøgning, der varmt anbefalede af min inspektør hr. Larnøe og støttedes af viceskoledirektør Arild Sørensen. Det førte dog ikke til nogen udnævnelse, og grunden hertil var ganske interessant. Efter skoledirektør Fossings afgang var den kendte skolemand og kommunalpolitiker, Thorkild Jensen blevet direktør. Han havde den indstilling, at forfremmelser ikke blot skulle ske under hensyn til kvalifikationer, men også under hensyn til ansøgerens økonomiske forhold. Stod to ansøgere lige i faglig henseende, blev altså den foretrukket, som økonomisk var dårligst stillet. Naturligvis blev denne indstilling aldrig offentlig bekendtgjort, men alle vidste, at således var det. Da min hustru var lærerinde, og da det ikke mindst var den større indtægt, der fremkom ved det såkaldte samgifte, der var Thorkild Jensen og andre en torn i øjet, kunne min ansøgning ikke imødekommes. Forøvrigt var Thorkild Jensen en udmærket mand, varmtfølende, dygtig og flittig, men stundom noget ilter; da jeg senere blev formand for Københavns Kommunelærerforening, fik jeg det bedste samarbejde

med ham, selv om det ikke altid kunne forløbe uden gnidninger. Men efter det mislykkede forsøg på at avancere besluttede jeg ikke mere at søge.

I 1934 havde jeg den glæde at modtage et stipendium til en studierejse i Sverige. Rejsen gik til Stockholm, Göteborg, Hälsingborg og en landsbyskole. Alle vegne blev jeg vel modtaget og havde stort udbytte af turen.

FORMAND FOR LÆRERFORENINGEN

Min deltagelse i politik, der krævede megen tid, havde hindret mig i at tage synderlig del i fagligt organisationsarbejde. Men da jeg i begyndelsen af trediverne efterhånden slap det meste af mit politiske arbejde, fik jeg noget mere tid. Jeg havde dog ikke tænkt på at komme ind i ledelsen af vor organisation, og det var sikkert heller aldrig sket, hvis ikke en skarp konflikt mellem den daværende ledelse, specielt formanden, og en fløj af medlemmerne var opstået. I denne konflikt forløb tre medlemmer sig så groft over for formanden, at det store flertal af medlemmerne rejste sig til voldsom protest og krævede de tre ekskluderede. Jeg var enig med flertallet, og der skete henvendelse til mig om at være ordfører på den ekstraordinære generalforsamling, hvor eksklusionen skulle behandles. Jeg undslog mig først, men over for et ret stærkt pres gav jeg efter. Generalforsamlingen vedtog med overvældende majoritet eksklusionsforslaget, og min medvirken denne aften bidrog – eller vel rettere var grunden til, at jeg ved formandsvalget nogle måneder senere modtog en henvendelse fra et meget stort antal medlemmer om at lade mig opstille til formand for K.K. Jeg var ikke særlig glad ved tanken om at blive formand for den noget urolige forening, indenfor hvilken der de foregående år havde hersket ret utiltalende stridigheder. Men jeg var jo kommen på glidebanen, jeg lod mig opstille og blev uden modkandidat valgt med meget stort stemmetal. Jeg drømte mindst om, at det skulle ske ikke mindre end 5 gange, så jeg i mere end 8 år sad som formand for K.K., den længste tid nogen formand har siddet. Det er ikke tanken her at gennemgå foreningens historie i disse 8 år. Kun et par ting skal nævnes. Jeg så min første opgave i at skaffe ro i foreningen, og det lykkedes mig ved at være formidler mellem tidligere stridende grupper at nå dette mål. Foreningens arbejde delte sig natur-

ligt i to ret skarpt afgrænsede områder, kampen for standens økonomiske og arbejdsmæssige interesser, og det pædagogiske arbejde i forbindelse med det mere almindelige kulturelle arbejde ved møder og sammenkomster. Hertil skal endvidere føjes det ret store arbejde som formand for feriekoloniudvalget, der tog sig af foreningens store og af offentligheden og de kommunale myndigheder stærkt påskønnede arbejde for at få københavnske skoledrenge, som ellers ikke kom på landet i sommerferien, ud i feriekolonier. Dette arbejde voldte mig megen glæde; der var grøde og vækst i det, og vi havde det held i spidsen for det rent praktiske arbejde at have en fremragende dygtig administrator, kommunelærer Em. Eklund, med hvem jeg havde det bedste samarbejde.

Hvad angik lønsagen, da levede mange af medlemmerne endnu i den vildfarelse, at K.K. var i stand til at øve nogen afgørende indsats. Det havde måske tidligere været tilfældet, dengang kommunen ikke altid i sin lønpolitik fulgte staten, men de dage var for længst forbi. Der var nu og havde siden 1929 været samme flertal i folketinget og i borgerrepræsentationen, og at de skulle direkte modarbejde hinanden var ikke tænkeligt. Kommunen afventede statens afgørelser i lønspørgsmål, og derefter fulgte den i alle hovedtræk disse. Men det betød, at den egentlige indsats skulle finde sted over for staten. Her havde K.K. imidlertid ingen forhandlingsret, og det betød, at vi ad omveje måtte prøve at få nogen indflydelse på resultatet. Her var det en selvfølge, at den omvej, vi måtte gå, var gennem Danmarks Lærerforening, der havde forhandlingsret. Jeg søgte derfor at komme i det bedste forhold til denne og i så snært samarbejde med den som muligt. Dette lykkedes også.

I det spil, som lønforhandlinger nu engang er, var det givet, at det var meget svært for ikke at sige umuligt at opnå særlig meget for en enkelt gruppe, der havde sin nogenlunde faste plads i systemet. I hvert fald havde det ikke hidtil været muligt at opnå en bedre placering af lærerstanden ad denne vej. Jeg var derfor overbevidst om, at skulle der blive vej frem, måtte det blive ved, at der skabtes bedre advancementsforhold for lærerne. Jeg støttede meget stærkt denne tanke på Danmarks Lærerforenings repræsentantmøder, jeg arbejdede for den under hånden, og ved lønforhandlingerne efter befrielsen gik lærerrepræsentanterne ind for den. Man vil måske forstå, hvilken glæde det var for mig som undervisningsminister at gennemføre den nye lønnings-

lov, hvori overlærerordningen fandtes, og hvorved købstadlærerne fik en hårdt tiltrængt advancementsstilling og dermed en bedre placering. Efter vedtagelsen på rigsdagen gennemførte Københavns kommune den samme ordning inden for sit område.

Blandt de ting, jeg erindrer fra disse år, er det gode samarbejde, der under besættelsens tryk opstod mellem alle de store pædagogiske foreninger. Initiativet hertil kom, hvis jeg husker ret, fra seminariefors­tander Ernst Larsen, der var formand for seminarieforeningen; men sagen lå i luften; der var en trang hos os alle til at stå sammen. Efter nogle forhandlinger etableredes et fast samarbejde mellem formændene for følgende organisationer: Danmarks Lærerforening, Gymnasielærerforeningen, Realskoleforeningen, Seminarieforeningen, Pædagogisk Selskab, Københavns Kommunelærerforening og Københavns Kommune­lærerindeforening. Dette syvmandsudvalg fulgte udviklingen meget nøje. Hver gang det trak op til, at tyskerne ville prøve at få indflydelse på den danske skole, gik vi til myndighederne og bad dem gøre modstand mod sådanne tendenser. Visse kursus ved indfødte tyske lærere afværgedes eller pacificeredes, og vi fandt heri god støtte hos daværende undervisningsminister Jørgen Jørgensen, ligesom han og udenrigsministeriet støttede os, når vi søgte at komme fængslede danske lærere til hjælp. Der er ingen tvivl om, at vore henvendelser fik langt større slagkraft derved, at praktisk talt alle danske skolefolk stod bag os, og nytten af samarbejdet er da også bekræftet derigennem, at syvmandsudvalget fortsatte at mødes efter befrielsen.

De norske læreres tapre modstand mod tysk infiltration og mod Quislings regime inspirerede os danske til at øve en lignende modstand, hvis den dag skulle komme, da tyskerne ville afkræve os en loyalitets­erklæring. Vi affattede en erklæring, som alle lærere kunne skrive under på, og dermed forpligtede man medlemmerne til ikke at underskrive nogen anden. Ligeledes drog vi omsorg for, at der indsamledes et hemmeligt fond, der skulle stå til rådighed, hvis nogle af vore kolleger blev sat fra tjeneste og stod uden subsistensmidler. Ved henvendelse til pengeinstitutter sikrede vi os, at de – om nødvendigt – ville træde til, hvis norske tilstande skulle komme.

I de otte år, jeg var formand for K.K., var jeg tillige fælleslærerrådets repræsentant i skoledirektionen, hvor jeg havde lejlighed til at tale standens sag og havde indflydelse på en række pædagogiske spørgsmål, som i årenes løb var til behandling. Det var ikke uden interesse

at være med til vigtige forhandlinger om skolens sager, selv om jeg ikke havde anden indflydelse på disse, end hvad mine ord vejede, idet loven ikke gav lærernes repræsentant stemmeret. Jeg oplevede i disse år tre formænd for skoledirektionen. Først overpræsident Bülow, der ikke deltog ret meget i debatterne, men med fast og kyndig hånd ledede møderne, så disse ikke blev alt for langvarige. Efter en ændring i kommunens styrelse trådte han tilbage, og borgmesteren for 1. afdeling (skoleborgmesteren) blev nu direktionens formand. Posten beklædtes de første år af borgmester Kaper, en impulsiv og veltalende mand, der hele sit liv gik op i skolens liv med den største interesse og kærlighed. Hans store indsigt i skole spørgsmål kom naturligvis forhandlingerne til gode, men det kan ikke nægtes, at møderne ofte blev meget langvarige, og at diskussionen bredte sig til områder, der strengt taget ikke var på dagsordenen. Kaper var jo konservativ, og flertallet i direktionen var socialdemokratisk, så der var ikke sjældent lejlighed til skarpe principielle debatter. Han døde midt under besættelsen, der sled forfærdeligt på ham, og efterlod sig det smukkeste minde såvel i skoleverdenen som i den kommunale forvaltning. Hans efterfølger blev rådmand Alfred Bindslev, der i længere tid havde været medlem af direktionen og således kendte arbejdet godt. Han havde naturligvis ikke den samme autoritet i skolesager som skolemanden, borgmester Kaper, til gengæld stod han måske i visse sager med et mere objektivi syn, der gjorde, at han lettere kunne forlige modsætninger. Han ledede møderne på en let og elegant måde, stundom forenet med en elskværdig sarkasme, der lavede op i gråheden.

INSPEKTØRUDNÆVNELSE

Som før nævnt havde jeg tidligere søgt skoleinspektørembede og, da det ikke førte til noget, besluttet ikke at søge oftere, jeg havde med andre ord helt opgivet at avancere i skolevæsenets tjeneste. Når jeg alligevel fra 1. maj 1944 blev udnævnt til skoleinspektør ved Skolen ved Sundet, gik det således til. Skoleinspektør Fredebo søgte direktørposten i Odense, der var blevet ledig ved direktør Høirups død, og det var ret givet, at han ville få embedet. I en tilfældig samtale spurgte han mig, om jeg ville søge Skolen ved Sundet, hvis den blev ledig, og han gav samtidig udtryk for, at han meget gerne så mig som sin efterfølger. Jeg svarede ham, at jeg ikke ville søge mere, og at der sikkert heller

ikke var udsigt til, at jeg ville få embedet, selv om jeg søgte. Nogen videre vægt på denne ordveksling lagde jeg ikke, skønt den undrede mig lidt. Jeg har intet kendskab til de forbindelser, Fredebo måtte have i skoledirektionen, men jeg går ud fra, at han havde talt om sagen med et eller flere medlemmer af direktionen. En tid efter blev han udnævnt til skoledirektør i Odense, og der gik ikke mange dage, før jeg fik en enstemmig henvendelse fra lærerpersonalet ved Skolen ved Sundet med forespørgsel, om jeg ville modtage posten, hvis den blev mig tilbudt. Jeg mente ikke noget sådant ville være muligt, og at det derfor var unyttigt at arbejde herfor, og jeg gentog over for deputationen, at jeg ikke ville søge embedet. Om personalet på dette tidspunkt havde talt med skoledirektør Thorkild Jensen, eller de først gjorde det efter samtalen med mig, ved jeg ikke, men i hvert fald fandt de stærk støtte hos Thorkild Jensen, der efterhånden var kommen til den opfattelse, at der var gjort mig uret i denne sag, og ved en lejlighed ytrede, at han fortrød, at han ikke havde sørget for, at jeg blev udnævnt. Der var således flere kræfter i gang med denne sag, men jeg følte mig dog ganske sikker på, at den ville strandе på det usædvanlige i fremgangsmåden. Jeg gik derfor til det afgørende direktionsmøde, hvor udnævnelsen skulle finde sted, uden nogen større spænding, men det ville være urigtigt at lægge skjul på, at jeg følte det som en oprejsning, at så mange kræfter arbejdede på min udnævnelse. I følge loven måtte lærernes repræsentant i direktionen ikke overvære forhandlingerne om udnævnelser, og disse sager stod derfor sidst på dagsordenen, så jeg kunne forlade mødet, når man nåede til dem. Denne gang skete der den ændring, at man tog disse sager først, og jeg blev derfor bedt om at gå ind i et sideværelse under behandlingen af dem. Jeg skal ikke nægte, at jeg nu begyndte at tænke med mere alvor på hele denne sag, og at jeg sad i en vis spænding, er vel ikke så mærkeligt, blandt andet også fordi forhandlingerne trak længe ud. Da en god time var gået, blev jeg kaldt ind. Borgmester Bindselev tog straks ordet og udtalte omtrent følgende: »Det er mig en stor glæde at kunne meddele Dem, at skoledirektionen nu lige har vedtaget at tilbyde Dem stillingen som leder af Skolen ved Sundet fra 1. maj d. a. De er naturligvis frit stillet, og De kan også få tid til at overveje sagen, hvis De finder det nødvendigt.« Da jeg havde lovet repræsentanter for Skolen ved Sundets lærerråd at ville overtage posten, hvis den blev mig tilbudt, havde jeg ingen grund til lange overvejelser, så meget mere som jeg var både glad og stolt over det smukke

tilbud. Jeg tog derfor straks ordet og takkede direktionen for den enestående tillid, den viste mig. Jeg var glad ved det avancement, jeg opnåede, og jeg ville gøre alt for, at man ikke senere skulle få grund til at fortryde denne usædvanlige handling, der jo sikkert ville vække en del opmærksomhed og kritik. Så vidt jeg kunne skønne, havde kun eet medlem undladt at stemme for min ansættelse, men selv vedkommende lykønskede mig lige så hjerteligt som alle de øvrige.

Denne indenfor Københavns skolevæsen enestående begivenhed vakte ikke ringe opsigt, og hist og her i pressen blev fremgangsmådens rigtighed draget i tvivl, men jeg havde den glæde, at hele pressen uden undtagelse var enig i, at jeg fortjente forfremmelsen, og at jeg var fuldt kvalificeret til stillingen. Det samme gjaldt skolepressen. Kun »Københavns Kommuneskole« var sur og fremkom med en del kritik over, at jeg havde taget imod embedet.

PÅ SKOLEN VED SUNDET

Den 1. maj indsatte vicedirektør frk. Battaglia i en smuk og hjertelig tale mig i mit nye embede, som jeg straks tiltrådte. Fra lærerpersonalets og fra forældrerådets side blev den bedste modtagelse mig til del, og jeg tør sige, at i de år, der er gået siden, har jeg haft det mest udmærkede samarbejde med lærerne og forældrene. Skolen ved Sundet er i arkitektonisk henseende en af Københavns smukkeste, lys, venlig og festlig, og fra Fredebos tid overtog jeg en række gode traditioner, som jeg har søgt at bevare. Det første år blev ikke noget let år. Det var jo besættelsens sidste år, hvor de tyske flygtninge i store skarer strømmede ind over vore grænser; mange skoler var beslaglagt til hjem for disse flygtninge, og vi levede i en stadig spænding, om vi skulle slippe, eller vor smukke skole også skulle blive fyldt med ulykkelige flygtninge. Alt gik vel til den allersidste dag i skoleåret, hvor vi, efter at eksamen var overstået, var samlet på lærerværelset til en kop såkaldt kaffe, populært kaldet løbesod. Vi var lige færdige med kaffen, da vi så en del herrer, hvoraf nogle var tyske officerer, komme op mod hovedindgangen til skolen. Nu vidste vi, hvad det gjaldt, og sorg og forbitrelse fyldte alles sind. Naturligvis måtte vi finde os i det uundgåelige, og da skolen skulle være rømmet i løbet af to dage, tog vi straks fat på at fjerne så meget af samlinger, bøger, billeder og andet værdifuldt løst materiel som muligt. En del låstes ned på skolen, men det meste fik vi

anbragt i læreres og naboers kældre, hvor disse var egnede dertil. Så ankom flygtningene lidt efter lidt, og hen i maj var der anbragt ca. 1200 mennesker i skolen, deriblandt en del børn. Vor skønne aula så ikke hyggelig ud, og klasseværelserne, hvor der i hvert var indlogeret 4-5 familier, var ukendelige. Det eneste, der forblev intakt, var kontoret, men det var uhyggeligt at komme derover og føle sig hjemløs på sin egen skole. Friluftsskolen slap for tysk indkvartering, og den blev straks taget i brug til undervisning af eksamensklasserne. Denne herlighed varede dog ikke længe. Frihedskæmperne tog den i besiddelse, og nu begyndte en kamp for at skaffe lokaler rundt omkring til den mest nødvendige undervisning. Vi fik klasser anbragt i Sundkirken på Lodi-vej, i Simon Peterskirken, i en kælder hos lærer Fatum, i dagligstuer hist og her, samt i Kastrup kommuneskole. Efter sommerferien blev der truffet den ordning, at Sundbyøster skole, der var fri, skulle deles mellem vore og dennes elever, derved blev skolegangsforholdene noget bedre, men besværligt og ubehageligt var det, og undervisningstiden måtte naturligvis skæres betydeligt ned for en række klasser. Denne ordning vedvarede til den 29. april 1946, da hjemkomsten fandt sted under meget festlige former, med påfølgende fest på den nyistandsatte skole under stor og hjertelig tilslutning fra forældrekredeksens side.

Om mit arbejde på skolen, der blev afbrudt af min to-årige minister-tid, skal jeg kun nævne, at det de fleste ugedage optog de fleste af dagens timer, bl. a. også fordi friluftsskolen administreres under Skolen ved Sundet. En skoleinspektørs tid optages af tusind småting, henvendelser fra forældre og børn, skrivelser og cirkulærer, indberetninger og regnskaber, så der bliver alt for lidt tid til det pædagogiske arbejde, der burde være det vigtigste. Da jeg først i november 1945 udnævntes til undervisningsminister, blev viceinspektør Flemming Møller konstitueret som inspektør, en stilling han udfyldte på bedste måde, indtil jeg den 1. december 1947 vendte tilbage til skolen.

Skolen ved Sundet er som nævnt en meget smuk og i arkitektonisk henseende særpræget skole, og dette i forbindelse med, at friluftsskolen (den eneste i Danmark) hører under den, bevirker, at her kommer usædvanlig mange besøgende. Fra maj til november er der næsten daglig besøg, snart af enkeltpersoner, snart af større selskaber. Disse besøg er naturligvis meget fornøjelige, men de tager en uforholdsmæssig del af den kostbare tid, idet det for det meste er inspektøren, der må ofre sig for omvisningen.

POLITISK VIRKSOMHED

Det vil være naturligt at give en ret udførlig omtale af mit politiske arbejde. Fra min ungdom havde jeg interesse for politik, ja allerede som barn vakte min opmærksomhed for politiske sager. Min far var en trofast og overbevisningstro venstremand; hver gang der var folketingsvalg, drog han til Nibe, hvor valget fandt sted, og i 90'erne var en rejse til Nibe noget af en begivenhed i mit hjem, så alene dette var nok til at sætte tankerne i bevægelse. Dog var vel samtalerne i hjemmet forud for og efter valget endnu vigtigere, i hvert fald lyttede jeg begærligt til de ældres snak om politiske ting. Senere gled denne interesse i baggrunden, og i min seminarietid ofrede jeg den til fordel for litterære interesser. Når den vågnede igen, hænger det sammen med den ulykkelige begivenhed i dansk politik, at Alberti i 1908 meldte sig til politiet som bedrager. Denne katastrofe vakte naturligvis et vældigt røre, og Venstres store mand J. C. Christensen kom ud for de hårdeste angreb, ikke mindst fra det i 1905 udskilte Radikale Venstre, der ikke lod noget middel uforsøgt til at komme deres stærkeste modstander til livs. Hele denne sag gjorde et meget stærkt indtryk på mig. Jeg fandt angrebene på J. C. så hensynsløse, overdrevne og uretfærdige, at de sympatier, jeg havde næret for det radikale parti, ændrede sig til dyb antipati, og jeg følte mig mere og mere overbevist om, at partiets foregivne idealisme var uægte, og at i hvert fald en del af dets ledende mænd kun kæmpede for at komme til magten, koste hvad det ville. Måske var denne bedømmelse for hård og for ungdommelig, men min retfærdighedssans var i den grad krænket, at ingen dom syntes mig for streng over for et parti, der efter mit skøn med koldt blod lod sine egne interesser gå forud for, hvad der gavnede landet. Men enten nu min bedømmelse af tingene var mer eller mindre rigtig, så blev resultatet, at jeg i politisk henseende fandt mine egne ben, jeg sluttede mig fuldt ud til Venstre og kom mere og mere til at se op til J. C. Christensen som den betydeligste af alle vore politikere, en anskuelse, som jeg synes historien mere og mere godkender.

Nu vil det naturligvis være forkert at tro, at den egentlige grund til, at jeg blev venstremand, var de radikales utilbørlige udnyttelse af Albertikatastrofen; derigennem fik jeg kun det skub, man ikke sjældent har brug for her i livet. Skal jeg imidlertid gøre mig klart, hvorfor Venstre blev mit parti. og det har jeg ofte haft anledning til, fordi jeg til

er blevet spurgt, hvorfor jeg som københavnsk tjenestemand tilhørte dette parti, så er jeg kommet til det resultat, at ikke een, men mange grunde findes hertil. At min slægt stort set hørte hjemme her, har betydet noget, men er absolut ikke afgørende, hvilket alene bevises deraf, at mange andre, der var i en lignende situation, ikke sluttede sig til partiet. Ej heller skal den dybeste grund søges i partiets politik på rigsdagen, i hvilken jeg slet ikke altid var enig. Nej, jeg er mere og mere blevet klar over, at den egentlige forklaring må søges i, at min åndelige indstilling og hele min sjælelige konstitution var meget nær beslægtet med Venstres idealer; her følte jeg mig derfor hjemme, her kunne jeg være mig selv, her havde jeg frihed til at have mine egne meninger, hvis det passede mig, således som man har det i ethvert godt hjem. Jeg fandt i Venstre det parti, der var de folkelige frihedsideal tro, det parti, som satte friheden i højsædet og ikke havde nogen tro til, at tvangsforholdsregler i det åndelige og økonomiske liv kunne føre til noget godt. Plads for det frie initiativ på alle områder og kamp mod de magter, der søgte at indsnævre friheden og gøre mennesket til en nikkedukke i flertallets hånd, var en af hovedlinierne i Venstres politik. Hertil kom, at Venstre med sin tro på en jævn og naturlig udvikling som den bedste syntes mig det parti, der bedst kunne føre an i reformarbejdet, fordi det aldrig ville forcere udviklingen, men føre den frem i takt med folkets åndelige og økonomiske fremadskriden. Med andre ord, partiet ville en rolig fremskridtspolitik, og en sådan stod for mig som den eneste holdbare og forsvarlige. Endvidere fandt jeg hos en række af Venstres mænd en rodfæstethed i dansk folkelig kultur, som tiltalte mig, og jeg fandt hos dem en rolig karakterstyrke og hos de fleste en dyb forankring i kristendommen, som også mere og mere faldt sammen med min indstilling til livet. Det er tit blevet sagt, at Venstre er noget mere end udtryk for et politisk parti, at det i lige så høj grad er udtryk for en livsanskuelse, en livsindstilling, og jeg fandt dette bekræftet, efterhånden som jeg lærte partiet at kende indefra. Det er jo således, at et menneskes styrke ofte er nær sammenknyttet med dets svaghed. Det samme gjorde sig også undertiden gældende for Venstre. Der kunne i visse spørgsmål være noget snævert over det, nye tanker kunne have vanskeligt ved at vinde indpas, og man savnede sommetider de frigørende perspektiver i partiets arbejde; men trods disse kritiske indvendinger har jeg stadig følt, at det alligevel i sin nationale,

sociale, økonomiske og kulturelle politik holdt den linie, der i det lange løb tjente vort folk bedst.

Det var naturligt, at mit første politiske arbejde skete inden for Venstres Ungdom, der blev stiftet af journalist Rasmus Bendtsen i Kolding 1908. Bevægelsens hovedformål var at vække ungdommens politiske interesse og bibringe den politisk oplysning; dette skulle ske uden snæver organisationsmæssig tilknytning til Venstre, men i tilslutning til Venstres ledende ideer, hvorved man forstod de liberale frihedsideer. Foreningen i Kolding efterfulgtes snart af flere, således stiftedes studenterforeningens venstreforening, og kort efter en venstreungdomsforening i København. De ledende kræfter i hovedstaden var Aa. L. H. Elmquist (den senere justitsminister), H. Tranberg-Jensen (senere sagfører i Svendborg), Svend Sørensen (senere redaktør af Silkeborg Avis), stud. polit. Alfred Pedersen, en højt begavet yngling, der desværre døde ung, Johs. Rudfeld (senere en tid folketingsmand) og flere, hvoriblandt også jeg var. Det var fornøjeligt og interessant at være med blandt disse unge, der alle ejede en glødende kærlighed til åndelig og politisk frihed og med begejstring gik op i arbejdet. Da foreningerne skulle dannes, gik Elmquist til J. C. Christensen og P. Munch og spurgte, om de ville støtte en bevægelse af denne karakter, der ikke skulle være nogen afdeling af venstrepartierne, men bygge på de ledende venstreideer. J. C. Christensen svarede blankt ja og udtrykte sin tilfredshed med, at ungdommen ønskede oplysning og ikke ønskede straks at blive draget ind i den døgnpolitiske strid. P. Munch var derimod afvisende, hvilket bidrog til, at Venstres Ungdom naturligvis knyttedes nærmere til Venstre end til det Radikale Venstre. At det grundlag, man havde valgt at bygge på, ikke var helt ved siden af, viste sig gennem den vækst, der fandt sted både i foreningernes antal og i medlemstallet. Snart følte man nødvendigheden af at samle foreningerne til et nærmere samarbejde, og det skete i 1912 ved dannelsen af venstreungdomsforeningernes fællesudvalg, (fra 1916 V.U.s landsorganisation), der til formand valgte forvalter Niels Elgaard (den senere trafikminister). Han afløstes nogle år senere af Elmquist, der var formand i to år. I de samme to år fra 1915–1917 var jeg sekretær, et arbejde der væsentligt bestod i at ordne socialpolitiske kursus og møder eller skaffe talere til disse. Dette førte mig i nær berøring med mange rigsdagsmænd indenfor alle partier, idet man fra Venstres Ungdoms side søgte

at få spørgsmålene belyst fra alle sider, og derfor ønskede talere fra de forskellige politiske partier. Det radikale parti var det vanskeligste at skaffe talere fra, og en mand som Slengerik tror jeg f. eks. aldrig, vi fik ud til kursus; nu var saglighed jo heller ikke denne politikers stærke side, så måske passede han ikke så godt ved et socialpolitisk kursus. Foruden dette arbejde, der gav et uhyre skriveri og et meget stort antal telefonsamtaler, passede jeg sekretærforretningerne i selve fællesudvalget, hvor vi havde et ganske fortrinligt samarbejde. Elmquist var en initiativrig og inspirerende formand, der gik op i arbejdet med en forbilledlig iver, der smittede os alle. Desuden var han en fængende og dygtig taler, der som agitator for bevægelsen udrettede store ting. I fællesudvalget traf jeg den senere statsminister Knud Kristensen, der dengang var gårdejer i Ødsted ved Vejle. Skønt han ikke spillede nogen fremtrædende rolle, var vi dog alle klar over, at der boede stærke kræfter i ham, og ikke mindst imponeredes vi af hans jernhårde logik, hans ro og sikkerhed og den bundne lidenskab, der kunne præge hans indlæg. Ved landsmødet i Ålborg 1917 trådte både Elmquist og jeg tilbage og efterfulgtes af henholdsvis Jensen-Broby og Johs. Gyde Pedersen. Min tid tillod mig ikke at deltage i ret mange møder, men nogle havde jeg dog, især på Sjælland, så jeg efterhånden ikke var helt ukendt som taler.

Bevægelsen havde ikke noget selvstændigt organ, men tre unge inden for V.U. havde købt ugebladet »Dansk Folkestyre«. Det redigeredes en tid af Rudfeld og Alfred Pedersen, senere af redaktionssekretær N. Jensen, Ringsted. Da han i 1918 blev redaktør i Varde, blev jeg opfordret til at overtage redaktionen; jeg var usikker overfor spørgsmålet, men den nære tilknytning, bladet lidt efter lidt fik til venstreungdomsbevægelsen, gjorde det naturligt for mig at sige ja, og i seks år sad jeg inde med denne post, der ikke gav noget materielt udbytte, idet jeg ikke fik en øre for mit arbejde, men udelukkende gjorde det af lyst og interesse for sagen. Jeg havde håbet, at min skribentvirksomhed ikke skulle blive ret stor, fordi jeg ventede, at de mange interesserede medlemmer i det væsentlige skulle fylde bladet uge for uge, men det slog ikke til. Det at fylde et ottesidet blad uden alt for mange annoncer hver uge var et større arbejde, end man på forhånd skulle tro. Nogen journalistisk øvelse havde jeg jo heller ikke, og det gjorde ikke sagen lettere. Men arbejdet interesserede mig uhyre, bl. a. også fordi jeg havde fuldkommen frie hænder til at skrive, hvad jeg ville. Jeg gjorde det

snart til en fast regel at skrive en politisk »leder« hver uge, og det tvang mig til at følge godt med i dagspressen og i rigsdagstidende, hvilket gav mig en ikke ringe politisk viden og indsigt, der kom mig til gode i mit senere politiske arbejde.

Og hvordan gik det så til, at jeg kom ind i det politiske liv? Det begyndte med, at Holbækkredsen manglede en folketingskandidat til det valg, der måtte komme efter krigens afslutning. Venstrevælgerforeningen søgte råd hos J. C. Christensen, og han anbefalede, at der rettedes henvendelse til mig. Jeg har ofte spurgt mig selv, hvilket grundlag han egentlig havde for denne anbefaling. Han havde måske hørt mig tale et par enkelte gange, jeg havde talt med ham nogle gange i min sekretærtid i Venstres Ungdom, og han havde måske engang imellem læst nogle artikler af mig i »Dansk Folkestyre«, men gjort mig stærkt gældende på det politiske område havde jeg dog ingenlunde. Jeg kan vist her indskyde et par ord om mig selv på dette sted, uden at det virker anmasende eller vigtigt. Lysten til at komme til at spille en rolle i politik savnede jeg ikke, og jeg havde sikkert også det mål af ærgerrighed, der nu engang skal til. Men mens denne ærgerrighed hos mange ytrer sig på den måde, at de byder sig til, og ad forskellige veje søger at stille deres kvalifikationer i det gunstigste lys, så var min ærgerrighed den, at jeg ville *anmodes*, jeg ville ikke selv gøre noget for at opnå en stilling, jeg ville have den tilbudt. Det hænger måske sammen med en anden ting i mit væsen, nemlig en vis mangel på tiltro til mig selv, hvoraf fulgte, at jeg i flere situationer ikke havde mod til at gå ind til et nyt arbejde, før andre gennem deres anmodning til mig viste, at de havde tiltro til mig. Måske havde J. C. set noget af dette, i hvert fald styrkede hans venlige ord om mig mægtigt min tillid til mig selv og bidrog til, at jeg turde gå ind i en alvorlig forhandling om en eventuel opstilling i Holbækkredsen. Det begyndte med, at jeg blev indbudt til at tale ved et venstremøde i kredsen. På dette fremlagde jeg åbent og klart mit syn på politik og min stilling til de spørgsmål, der dengang var på dagsordenen. Jeg tror ikke, min tale vakte alles tilfredshed, den senere L.S. bevægelse var ved at gøre sig gældende, og de venstremænd, der følte sig tiltrukket af denne udprægede klassebevægelse, var naturligvis ikke glade ved til kandidat at få en lærer, der oven i købet var københavner. De dannede dog kun et meget lille mindretal og var for øvrigt ikke særlig aggressive, så det endte med, at jeg fra et opstillingsmøde modtog en så vidt jeg husker enstemmig opfordring til at lade

mig opstille som Venstres kandidat ved det forestående valg. Jeg svarede ja, og således blev jeg nu i en årrække knyttet til Holbækkredsen. Blandt de mænd, jeg kom i nær berøring med, og som jeg kom til at sætte pris på, må jeg nævne tidligere folketingsmand, branddirektør Knop, som tilbød mig al den hjælp, han som erfaren politiker kunne yde mig, og som åbnede sit hjem for mig og bad mig bo hos ham, hver gang jeg kom ned for at holde møder; også under valgkampagnerne boede jeg hos ham i det hyggelige gamle hus i Bysøstræde, der blev mit kære Holbækshjem, hvor min hustru og mine børn også blev velkomne gæster. Knop var enkemand, men hans dygtige døtre forstod at gøre hjemmet til et hjem, ikke mindst gælder det den ældste, Cecilie, der både kunne styre hus og hjælpe til på kontoret. Knop var et følsomt stemningsmenneske, der let kunne blive forstemt, men han kom hurtigt oven på igen og blev den gemytlige mand med de milde øjne og det glade smil. Han var en mand af den gamle skole, arbejdsom, flittig og sparsommelig; sit åndelige og religiøse ståsted havde han i den grundtvigske lejr med en levende overbevisning om frihedens afgørende betydning for det enkelte menneske og for folket, derfor var han også friskole- og frikirkemand, der fandt sig hjemme i Vallekilde valgmenighed.

For en ung og uprøvet kandidat var det af stor betydning at have en mand som ham ved sin side. Når vi kørte hjem fra vælgermøde, gennemdrøftede vi aftenens begivenheder, hvad jeg lærte meget af. Foruden Knop nævner jeg mænd som kredsforeningens formand, gdr. Henrik Nielsen, redaktør Rasmus P. Nielsen, forpagter Ingemann Larsen fra Igelsø, der desværre døde i en ung alder, gårdejer, senere folketingsmand, Marius Jensen, Trønninge, amtsrådsmedlemmerne Larsen, Igelsø og Holmegaard Andersen, Gislinge, og mange andre. Befolkningen i Holbækkredsen var fra gammel tid stærkt politisk interesseret, så møderne var gerne godt besøgte, ligesom de forskellige partier havde en dygtig og velredigeret presse, der mellem slagene nok skulle holde ilden brændende. Venstres blad, »Holbæk Amtstidende«, redigeredes af den meget socialt interesserede Rasmus P. Nielsen, der førte en god pen på det saglige område, men i polemikken ikke kunne hamle op med den radikale redaktør Bigum, hvis organ var »Holbæk Venstreblad«. Mens den radikale presse ellers de fleste steder førte en hensygnende tilværelse, formåede redaktør Bigum at holde sit blad på en høj standard, med samme antal abonnenter som Amtstidende, og i Hol-

bæk så man det særsyn, at en radikal avis ikke blot svarede sig, men endogså gav overskud. I det hele taget var kredsen radikalt præget fra gammel tid, mænd som Ove Rode, Nøhr, Kristjan Pedersen o. a. havde ydet deres store bidrag hertil. Foruden de to venstreblade havde socialdemokraterne naturligvis et blad, der her som andre steder var en kedelig og fortyndet udgave af den store »Socialdemokrat«, redaktøren hed, så vidt jeg husker, Bjarnholt. Det konservative Folkepartis blad var Højres gamle avis »Holbæk Amtsavis«, hvis redaktør var den fornøjelige Holger Ibsen, der tillige var partiets kandidat i kredsen. Endnu en mand må jeg nævne, nemlig borgmesteren i Holbæk, Alfred Hansen, valgt af socialdemokraterne, men respekteret af alle partier for sin retsindighed og dygtighed. Han var en åndelig stærkt interesseret mand med stor kærlighed til alt kulturelt arbejde, hvad enten det så gjaldt skole, kirke eller biblioteker. En mindre klassepræget eller mere frisindet socialdemokrat tror jeg ikke jeg har truffet.

Efter min opstilling havde vi nogle fællesmøder med de øvrige politiske partier, hvor jeg fik en forsmag på en valgkampes glæder og besværigheder. Hvad der som jyde overraskede mig, var den noget hadske tone fra arbejdernes side overfor bondestanden, der groft taget blev betragtet som kapitalister og arbejderfjender, en cliché, som ikke havde megen rod i virkeligheden.

Året 1920 blev jo det største valgår i vort folks historie, med ikke mindre end tre folketingsvalg og to landstingsvalg + en folkeafstemning. De bevægede begivenheder med ministeriet Zahles afskedigelse o.s.v. er så kendt, at omtale er unødvendig. Men resultatet blev valget den 26. april 1920. Mine modkandidater var trafikminister (radikal) Hassing Jørgensen, bager J. P. Nielsen (socialist), redaktør Holger Ibsen (konservativ) og murer Hans Hansen (retsstatsmand). Bager Nielsen blev dog flyttet til Sønderjylland og erstattedes af journalist Brochmann fra København. De spørgsmål, der optog sindene og prægede debatterne, var naturligvis restriktionernes mere eller mindre hurtige fjernelse, genforeningen med Nordslesvig og alt, hvad der knyttede sig dertil, og endelig forholdene ved ministeriet Zahles afgang, om kongen havde begået et statskup eller ej. Om dette sidste, der mere var en strid om ord end om realiteter, formåede radikale og socialdemokrater dog ikke at skabe videre blæst. Den jævne vælger forstod udmærket, at der kunne være tvivl om ministeriet Zahles basis og så ikke nogen ulykke i, at folket blev kaldt til valgurnerne, efter at der ikke havde

været afholdt et egentlig frit valg i næsten syv år. Alle var klar over, at da Marott og Moesgaard-Kjeldsen forlod deres partier, burde hr. Zahle havde udskrevet valg og ikke bragt kongen i den situation at måtte fremtvinge et valg. Hvad var heller rimeligere i et folkestyret land, end at vælgerne fik lov at sige deres mening om de uhyre vigtige spørgsmål, der var fremme. Generalstrejketruslen, som de radikale var så letsindige at gå med til, styrkede i sandhed ikke partiets position, og hertil kom, at kongen allerede dengang besad en ikke ringe popularitet i befolkningen.

Det mere principielle i den politiske stillingtagen kom særligt frem i diskussionen om restriktionerne. Her tørnede den socialistiske og den liberale opfattelse hårdt sammen, Venstre og Konservative stod her på samme linie mod Socialdemokratiet, mens de Radikale bar kappen på begge skuldre, og særlig med hensyn til generalstrejken havde en meget uheldig placering, der gjorde dem misliebige i alle frihedsvenners øjne og utvivlsomt stærkt bidrog til deres store valgnederlag.

Valgkampen forløb i det store og hele fredeligt, og ved de fleste møder fik jeg lov til at tale i ro. Uroligst var det store møde i Holbæk, der holdtes i ridehuset og vel talte mellem 2 og 3 tusind deltagere. Her kneb det med roen, og et par gange, når jeg kom med udtalelser, der faldt ungsocialisterne og ungkommunisterne særligt for brystet, steg råbene og afbrydelserne til store højder, og enkelte skreg, at nu måtte de have revolverne frem. Sligt var dog kun ungdommelig kåthed, og mit indtryk af vælgermøderne som helhed var, at de både som oplysende og som vækkende og agiterende var af større værdi, end man almindeligt tillægger dem.

Af mere muntre episoder husker jeg følgende: På et møde – i Merløse var det vist – havde jeg i min indledning om de spørgsmål, der knyttede sig til genforeningen, udtalt, at den grundlovsændring, der krævedes, kun måtte indeholde de for sagen strengt nødvendige ting, og hvad man ellers kunne enes om, idet man ved at kaste stridsspørgsmål ind i denne sag kunne risikere, at grundloven ikke kunne vedtages ved folkeafstemningen, hvor som bekendt mindst 45 % af samtlige vælgere skulle stemme for den foruden naturligvis et flertal af de afgivne stemmer. Da Hassing Jørgensen fik ordet, bestred han, at mine oplysninger om de 45 % var rigtig, så galt var det dog ikke, sagde han. Jeg havde heldigvis et eksemplar af grundloven i min mappe, jeg slog op på den pågældende paragraf og rakte stiltfærdigt det lille hæfte op

til ham på talerstolen og bad ham læse paragraffen. Han studerede lidt på den og kom snart til det resultat, at jeg havde ret. Han beklagede sin fejltagelse og gav mig en undskyldning, og mødet gik videre. Men det kan ikke nægtes, at de Radikale var flove over, at deres minister ikke kendte sin grundlov, og at mine partifæller var stolte over, at jeg så stilfærdigt havde givet ham en bet. Hassing Jørgensen og jeg kom ellers udmærket ud af det med hinanden; han var ikke mindst på det finansielle område en indsigtfuld mand, og hans viden stod langt over min. I en privat samtale på et møde i Tølløse kom vi til at tale om J. C. Christensen, til hvem de Radikale nærede et ikke almindeligt had. Jeg spurgte ham, hvordan han egentlig så på denne store skikkelse i dansk politik, og jeg blev ikke lidt overrasket, da han åbenhjertigt svarede, at han nærede stor beundring for ham, og at han nærmest følte sig som en konfirmand, når han stod over for ham. Jeg tænkte mit derved og fik et forstemmende indtryk af, hvor svært det er for politiske modstandere at anerkende hinanden offentligt, et forhold, der ikke tjener nogen til ære og desuden er direkte tåbeligt.

Ejendommeligt nok oplevede jeg, vist i en senere valgkampagne samme sommer, en lignende episode som i Merløse. Jeg havde på et møde fremsat nogle udtalelser om kornloven og i denne forbindelse nævnt en bestemt dato, som havde betydning. Denne dato blev bestemt bestridt af den radikale taler P. Jeppesen-Drusebjerg. Jeg havde uheldigvis ikke dokumenterne med, men jeg bad ham se efter, så kunne vi tage sagen op på et følgende møde. Næste aften erklærede Jeppesen, at jeg havde ret, han havde husket forkert. Ak ja, således vandt man sine små sejre, der ikke betød så meget, men som alligevel styrkede min selvtillid og opmuntrede mine partifæller.

Valget i april 1920 fandt sted under en ny valglov, som gjorde det ganske usandsynligt, at noget af de to partier (Venstre og Radikale), der efter den gamle valglov var de egentlige konkurrenter til Holbækmandatet, kunne få det, og derved gik noget af spændingen i kredsen bort af hele kampagnen. Vi var med andre ord alle stemmetællere, og det, kampen stod om, var at samle så mange stemmer til sit parti som muligt.

Allerede den 6. juli kaldtes der atter til valg, det såkaldte bekræftelsesvalg i anledning af grundlovsændringen. Jeg blev atter opstillet i Holbækkredsen, og mine modkandidater var de samme som sidst, når undtages at Jeppesen-Drusebjerg havde afløst Hassing Jørgensen.

Valgkampen forud for dette sommervalg blev ret kort og forløb uden mislyd. I den rent taktiske stilling var der sket den ændring, at Venstre nu havde regeringen, idet ministeriet Neergaard jo var blevet dannet efter Venstres store sejr ved forårsvalget, der halverede det radikale parti. Og for en valgkandidat var det i hvert fald dengang lettere at tilhøre oppositionen end regeringspartiet, selv om regeringen havde siddet så kort, at der ikke var meget for oppositionen at tage fat på. Valgresultatet blev i sine hovedtræk som ved forårsvalget.

Grundlovsændringen blev heldigvis vedtaget ved folkeafstemningen, dog kun med et par procent over det nødvendige. Men vejen var nu banet for den legale genforening med Sønderjylland, og folketingsvalg kunne finde sted i det hele land. Dette valg fandt sted den 21. september, og i Holbæk opstilledes de samme folk med undtagelse af Jeppesen-Drusebjerg, som afløstes af redaktør Ferdinand Nielsen, tidligere folketingsmand og formand for de samvirkende danske afholdsforeninger. Jeg stod i det bedste forhold til mine modkandidater, det var flinke og rare mennesker alle. Journalist Brochmann var et lyrisk temperament, der i store taler kunne svinge sig højt til vejrs, særlig når han kom ind på det sociale spørgsmål, der lå ham varmt på sinde. Han blev valgt, idet han var kommet over sin nærmeste konkurrent i Kalundborg i procentdel af de stemmeberettigede vælgere, og inden for Socialdemokratiet havde man den fremgangsmåde, at amtets eventuelle tillægsmandat tilfaldt vedkommende. Nogen stor politisk begavelse var Brochmann ikke, men han havde en overbevisning, og med sin veltalenhed var han ikke nogen dårlig agitator, selv om han vel nok hørte til det lette kavalleri. Ferdinand Nielsen var en god og velmenende mand, der råbte højt på møderne, hvor han gjorde sig gældende ved stærkt følelsesbetonede argumenter, der faldt i mange vælgers smag.

Valget viste ikke store forskydninger, og ministeriet Neergaard havde en sikker parlamentarisk basis for sit arbejde i de kommende år.

Efter at de mange sommervalg var overstået, følte organisationen og vælgerne trang til at feste lidt oven på anstrengelserne, og naturligvis skulle festens midtpunkt være kredsens kandidat. Det blev en stor og smuk fest, der holdtes på hotel Isefjord. Min kone og jeg var indbudt, og stor hyldelse blev vist os begge, hende, fordi hun havde samtykket i at give afkald på mig til de mange møder, mig for mit arbejde under kampagnerne. Smukke sange var skrevet til festen, og mange taler blev holdt. Deres indhold er nu glemt, men jeg husker nogle ord af en

ældre, stilfærdig vælger, som glædede mig meget. Han sagde omtrent følgende: »Jeg har været glad for at komme til vælgermøderne. Når de andre rigtig havde dænget Venstre til og reduceret partiet til nul og nichts, tænkte jeg ofte, hvordan klarer vor kandidat alt dette, og det var ikke fri for, at jeg var lidt ængstelig. Men når De så på Deres rolige måde havde belyst tingene og påvist hulheden i angrebene, så steg humøret, og alt var godt igen.« Disse jævne ord fra en vælger, der ellers ikke tog ordet, var for mig et vidnesbyrd om, at arbejdet ikke havde været helt forgæves. Mange skønne gaver fik vi også, gaver langt ud over det almindelige ved den slags lejligheder. Min kone fik et yndigt sølvkaffeservice, og jeg fik 4000 kr. og et vægtigt guldur med kæde. Pengene til alt dette var kommet ind på den måde, at man i sogneforeningerne havde sat en indsamling i gang, og den havde givet langt ud over, hvad bestyrelsen havde ventet. Jeg var så rørt over al denne venlighed, at jeg næsten ikke kunne få sagt tak, men det gik da, og jeg overdriver ikke, når jeg siger, at denne aften står for mig som en af de smukkeste i mit politiske liv.

I den politiske periode fra 1920 til 1924, da ministeriet Neergaard sad ved roret, deltog jeg en del i politiske møder, og jeg fortsatte min redaktørvirksomhed ved »Dansk Folkestyre«, hvor magister, senere dr. phil. Hans Jensen afløste mig. Da valget i 1924 nærmede sig, fik jeg en eenstemmig anmodning om at stille mig på ny i Holbækkredsen, skønt der kun var ringe eller ingen udsigt til, at den kunne give valg af Venstres kandidat. Jeg svarede ja, og om denne valgkamp er kun at fortælle, at den forløb på linie med de foregående. Venstre gik en del tilbage der som over hele landet; fire års regering i en vanskelig tid havde ikke for intet slidt på partiet. Efter valget dannede Stauning sin første regering med radikal støtte, og Venstre trådte i opposition. Da valgkampen var godt overstået, samledes Venstres folk atter til en lille fest med deres kandidat. Jeg fik atter stærke beviser på den venlighed, man nærrede mod mig, både i ord og mere håndgribeligt. Således fik min kone 12 sølvspiseskeer og jeg 2400 kr. til en udenlandsrejse.

Det vil være naturligt her at omtale denne rejse, der fandt sted i sommerferien 1924. Den gik til Østrig sammen med min gode ven og gæstfri vært, branddirektør Knop, der var rykket ind i landstinget. I de for Østrig så svære år efter den første verdenskrig havde Knop åbnet sit hjem for to små wienerpiger, Josefine og Elsa Schreier, der var kommet til at stå hans hjerte meget nær, og som også havde sluttet sig nær

til bedstefar Knop, som de kaldte ham. Deres forældre, ingeniør dr. Josef Schreier og frue, havde besøgt børnene og havde haft et længere rekreationsophold hos Knop. Nu var forholdene i Wien blevet så meget bedre, at de meget gerne ville se ham i deres hjem i Wien. Jeg, der i hjemmet i Holbæk havde lært både forældrene og børnene at kende og kommet til at sætte stor pris på dem, lovede at følge ham på rejsen og hjælpe ham med sproget, som han ikke magtede.

Det blev en uforglemmelig tur for os begge. Den gik over Gedser-Warnemünde med overnatning i Berlin, der gjorde et dystert indtryk på os, og det virkede uhyggeligt overalt at møde plakater, hvorpå stod skrevet »Gegen Taschendiebe wird gewarnt«. Herligt tog Prag sig ud, men vi gjorde intet ophold der. Da vi havde passeret den østrigske grænse, mødte os endnu større fattigdom end i Tyskland. Brændslet, man fyrede med i toget, var åbenbart elendigt. Fra lokomotivet udspejedes tykke kvælende røgskyer, og toget gik ofte i stå. Vi nåede dog lykkeligt Wien og blev på banegården hjerteligt modtaget af børnene og deres forældre, og så gik turen hjem til Blechturmstrasse 14, hvor familien havde en udmærket lejlighed. De havde åbenbart sparet sammen til besøget, thi vi blev meget fint beværtet med de velmagende østrigske »mehlspeisen« og fik kød næsten hver dag. Jeg boede i et værelse i etagen nedenunder og betalte naturligvis rigeligt for kost og logi, hvad Knop da også gjorde i form af store pengegaver til børnene. Ak ja, penge. Skønt schillingen var blevet indført, var pengevæsenet dog ikke i orden. Vi medførte på vore ture hele tasker med pengesedler, og når vi spiste til middag ude eller drak en flaske vin i Rathauskeller, måtte vi punge ud med millioner af østrigske kroner.

Tiden forløb på bedste måde. Vi så alle Wiens seværdigheder under dr. Schreiers kyndige ledelse. Stefansdomen, Schönbrunn, Rigsdagsbygningen osv. blev besøgt, og vi følte os stolte over den danske arkitekt Theophilus Hansens skønne bygningsværker. En aften var vi i Prateren og oplevede wienergemytligheden, hvad vi også gjorde i teatret, hvor vi så Kallmanns operette »Grevinde Maritza«, der blev spillet med det rette wienerhumør, og hvor publikum begejstret sang med på de mest populære melodier. Skønt byen var fattig og husene slet vedligeholdet, virkede den uhyre charmerende på os, og befolkningen mødte os med rørende venlighed, når de fik at vide, at vi var danske. En stor oplevelse var udflugten til Semmering, hvor vi første gang i vort liv så et rigtigt bjerglandskab. Fornøjelig var også bestigningen af

Wienerwald, hvor Knop ikke kunne vinde med, men lod os andre fortsætte det sidste stykke, mens han og fru Schreier blev tilbage. To fest-aftener havde vi, en hos Schreiers, hvor det var rørende at høre om, hvad den danske gæstfrihed havde betydet for børnene og hjemmene, bl. a. husker jeg, at Schreier fortalte os, at i 1919 havde de to piger skrabet fedtstoffet af hjulene på kanonvogne og andre køretøjer, så stor var fedthungeren. En anden hyggelig aften havde vi hos familien Zwicklitzer, der også havde haft et barn i Danmark.

Efter ca. 14 dages ophold i Wien foretog hele familien Schreier, Knop og jeg en udflugt til den skønne valfartsby Mariazell.

Vi besøgte endvidere saltværkerne i Hallein og opholdt os nogle dage i Salzburg, der betog os ved sin skønne beliggenhed, sin charme og sit folkeliv. Desværre blev Knop i den grad bidt af væggetøj, at han følte det som en lettelse at komme væk fra Salzburg. Vor hjemrejse skulle gå over München, og afskeden med Schreiers fandt sted på banegården og var meget rørende. Josefine og Elsa græd over at skulle skilles fra bedstefar Knop, og han var med sit følelsesfulde temperament også på grådens rand.

I München boede vi et par dage og befandt os uhyre vel. Der er en ejendommelig forskel på byer. Med nogle er det således, at man straks føler sig hjemme i dem, mens andre virker kølige og utilnærmelige. München hører ubetinget til de første; i dens gader, dens parker, dens teatre, i Hofbräuhaus, og hvor vi ellers kom, slog der os en venlighed, harmoni og gemytlighed i møde, som var lige så umiddelbar som den, vi havde mødt i Wien, og som stod i grel modsætning til Berlins kulde og kantethed.

Hjemrejsen videre forløb godt, og i Flensborg skiltes vi, Knop skulle besøge en familie der, som han også havde gjort godt imod, og jeg skulle videre nord på til Himmerland, hvor min kone og mine børn ventede mig, og hvor vi skulle holde ferie sammen i mit barndomshjem i Vilsted. Jeg fortrød mange gange, at Mathilde ikke kom med på turen, men vi syntes ikke, vi havde nogetsteds at gøre af vor tiårige Poul og vor femårige Elise.

Jeg vender nu tilbage til det politiske. Den gamle folketingsmand Lars Kvist, der havde repræsenteret min fødekreds, Nibekredsen i en meget lang årrække, ville nu trække sig tilbage, og Venstre i kredsen begyndte at se sig om efter en ny kandidat. Der var flere på tale, men Kvist havde henledt opmærksomheden på mig, og vælgerforeningen

søgte yderligere oplysninger om mine kvalifikationer, dels i Holbæk-kredsen, dels hos J. C. Christensen. Begge gik ind for min kandidatur, og på et delegeretmøde vedtoges det – men ikke eenstemmigt – at rette henvendelse til mig om at stille mig i kredsen ved næste valg. Efter at have forhandlet med Venstres organisation i Holbæk, der nødigt ville give afkald på mig, men som heller ikke ville være hindrende for, at jeg kom op i en kreds, hvor der var chancer for valg, og det var der på dette tidspunkt i Nibekredsen, sagde jeg ja. Jeg var klar over, at det blev anderledes besværligt at passe denne langt bortliggende kreds, men det, der fristede mig, var naturligvis muligheden for valg, som ikke fandtes i Holbæk, og så dette, at jeg kunne komme til at arbejde på min hjemegn.

Mit arbejde i Nibekredsen lettedes meget ved, at jeg til alle møderne i den vestlige del af kredsen kunne bo i mit barndomshjem, hvor det var dejligt at hvile ud efter aftenens anstrengelser. Som i Holbæk fandt jeg i Løgstør en god og hjælpsom ven, nemlig købmand Søren Laursen, der var meget politisk interesseret, medlem af byrådet og et elskværdigt og fornøjeligt menneske; til mange af møderne i den østlige ende af kredsen, der strakte sig lige til Ålborg, kørte han med mig i sin bil, men ellers boede jeg dernede hos Lars Kvist, lærer N. Olesen, Dall, eller på hotel i Nibe eller Ålborg. Lærer Olesen var formand for kredsens venstreorganisation, han var en meget stilfærdig og forsigtig mand, men hans politiske indsigt var der intet i vejen med. Mens jeg var godt kendt og blev uhyre vel modtaget i sognene fra Løgstør til Nibe, kneb det østpå fra Nibe til Ålborg i en del sogne. Det var den voksende L.S.bevægelse, der her gjorde sig ret stærkt gældende. For de vaskeægte L.S.mænd var jeg en slem anstødssten, dels var jeg ikke landmand, dels var jeg tjenestemand, og dels var jeg københavnere. Enhver af disse egenskaber var nok til at gøre mig misliebig i deres øjne, og med dem alle tre blev det naturligvis rent galt. Disse folk var dog i afgjort mindretal, og på valgdagen viste det sig da også, at det ikke var noget stort tal af stemmer fra kredsen, der gik til nabokredsene. Men det var ikke rart at møde denne latente surhed hos en del vælgere, og det blev ikke lettere derved, at »Aalborg Amtstidende« ikke var mig til stor støtte, hvilket ikke var så mærkeligt, eftersom redaktør Jordan stod L.S.bevægelsen meget nær og til sidst havnede i den. »Løgstør Avis«, hvis redaktør var Edvard Jørgensen, støttede mig på enhver måde, og da jeg blev opstillet, sagde han til mig, at nu kunne jeg være sikker på at

blive valgt. Han glemte valglovens snørklede bestemmelser, og han glemte, at Nibekredsen var amtets mindste, hvilket betød meget mere end den omstændighed, at kredsen var en af landets stærkeste venstrekredse, noget der tidligere var afgørende, men nu med valg i amtskredse ikke betød så meget.

Folketingsvalget kom hurtigere end ventet, idet Stauning fandt det opportunt at kalde på vælgerne allerede efter to års regering, og valget blev udskrevet til den 2. december 1926.

Valgkampen forløb fredeligt og prægedes af en vis saglighed. Mine modkandidater var socialdemokraten, redaktør Knudsen, Løgstør, højremanden, proprietær Spliid, Poulholm, den radikale husmand K. Larsen, St. Restrup, og retsstatsmanden, en højskolelærer fra St. Restrup husmandsskole. Alle var de noble og elskværdige mennesker, som ikke forfaldt til alt for demagogiske midler i kampen. Trods Venstres store stemmetal i forhold til de andre partier i kredsen mistede vi vort mandat i denne og har ikke siden vundet det tilbage. Der lød mange bitre ord fra vore vælgere i anledning af den mærkelige valglov, som de ikke kunne forstå. De havde endnu ikke forsonet sig med, at kredsen ikke mere var en valgkreds, men kun en opstillingskreds.

Det lykkedes mig altså heller ikke denne gang at komme ind på rigsdagen, og jeg begyndte så småt at tænke på at opgive min aktive deltagelse i det politiske liv, der tog så meget af min tid og mine tanker, og som hindrede mig i at dyrke andre interesser med tilstrækkelig iver. Det bør dog tilføjes, at mit skolearbejde ikke led ved min fraværelse ud over de tre uger, valgkampen varede, idet de øvrige møder blev lagt i efterårs- og påskeferien og på fridage. Imidlertid gik det således, at jeg endnu en gang lod mig opstille i Nibekredsen, mens jeg samtidig lod mine venner vide, at det sikkert blev sidste gang, så de i tide måtte se sig om efter en anden kandidat. Efter valget i 1926 dannede Madсен-Mygdal ministerium. Han gennemførte med fast hånd den af kronestigningen nødvendiggjorte sanering. Hans politik mødte forbitret modstand hos Socialdemokratiet og de Radikale, men det blev dog på forsvarssagen, han blev fældet, idet Christmas Møller og hans parti unddrog ham deres støtte på grund af Venstres stilling til forsvarsspørgsmålet. Valget kom derfor noget hovedkulds og uventet. Jeg var netop til en række møder i Nibekredsen, da der kom meddelelse om de begivenheder, der havde fundet sted i folketinget, og møderne blev således indledningen til valgkampagnen. Denne bød ikke på overraskelser

af nogen art, og det gjorde valget heller ikke. Venstre og Konservative tabte flertallet i folketinget, og Stauning dannede atter regering med radikal støtte. Det var beklageligt, at ministeriet Madsen-Mygdal ikke fik lov at føre sit arbejde til ende og se frugterne af det. Dets politiske grundtanke var den, at når kronen blev ført i pari, måtte det få konsekvenser for hele vor økonomiske politik, herunder også for lønninger, sociale ydelser m. m. Disse måtte nedsættes i tal, men ikke i købekraft, og skønt dette skulle synes indlysende for enhver, lykkedes det dog socialister og radikale at bilde folk ind, at der var sket dem en glubende uret, man havde, som det hed, »skåret i levende kød«. Hele dette nødvendige arbejde havde Venstre gennemført for landets skyld – ikke for partiets, thi vi var alle klar over, at det ville koste os stemmer, men havde venstre-regeringen siddet valgperioden ud, ville det utvivlsomt være gået op for vælgerne, at det var for fortsat sundhed i vort økonomiske liv, at den nødvendige regulering fandt sted. Hvor hul og grundløs hele agitationen var, ses allerbedst deraf, at Stauning lod næsten alt, hvad Venstre havde gennemført på disse områder, stå urørt. Det er forøvrigt værd at mærke sig, at Venstre gang på gang har haft den skæbne at måtte træde til, når de økonomiske forhold trængte til sanering. Det skete i 1920, i 1926 og i 1945.

Efter valget i 1929 ønskede jeg ikke mere at opstilles i Nibekredsen, og når jeg ser bort fra enkelte møder og noget arbejde i Den liberale venstreforening i København, i hvis bestyrelse og forretningsudvalg jeg stadig sad, deltog jeg i den følgende tid kun meget lidt i politik. I 1936 blev jeg valgt til formand for Københavns Kommunalærerforening, og i de otte år, jeg beklædte denne post, der ikke godt kunne forenes med nogen større politisk virksomhed, lagde jeg den praktiske deltagelse i politik på hylden, men jeg bevarede naturligvis min interesse usvækket og fulgte så godt med i det politiske liv, som min tid tillod mig det.

INDTRÆDEN I MINISTERIET KNUD KRISTENSEN

På baggrund heraf vil man forstå, at jeg sidst af alt ventede i 1945 at blive kaldet til en betydningsfuld politisk post i ministeriet Knud Kristensen. Da bladene i dagene forud for ministeriets dannelse begyndte at bringe mit navn frem som ministeremne, tog jeg det nærmest som en god spøg; men da jeg den 7. november om formiddagen blev ringet

op af Knud Kristensen, og han bad mig komme ind i indenrigsministeriet helst med det samme, da han gerne ville snakke med mig, forstod jeg pludselig, at det hele var alvor, og at jeg stod overfor en afgørelse i min tilværelse, som ikke ville falde mig let, og jeg forstod også, at jeg ikke ville få lang tid at betænke mig i. Jeg talte derfor med min hustru om sagen, inden jeg tog af sted. Hun var noget trykket ved tanken, men hun overlod bestemmelsen til mig og ville være glad, hvilken bestemmelse jeg så tog, men vi var begge helt klar over, at en gerning som minister ville gå ud over hjemlivet, som vi satte så megen pris på.

Min samtale med Knud Kristensen hin formiddag vil jeg sent glemme. Jeg havde i lang tid ikke talt med ham, men han var den samme rolige og jævne mand, hvem tanken om at skulle tiltræde landets højeste politiske stilling ikke anfægtede. Efter nogle indledende bemærkninger om vore egne forhold sagde han: »Ja, du kan jo sikkert tænke, hvorfor jeg har sendt bud efter dig. Jeg vil gerne tilbyde dig posten som undervisningsminister i det ny ministerium«. Jeg svarede ham, at den tillid, han herved viste mig, rørte mig dybt, og at jeg takkede ham hjerteligt for den; men jeg kunne ikke nægte, at anmodningen – trods bladrygterne – kom mig overraskende. Han måtte huske på, at jeg i de senere år så at sige ikke havde deltaget i politik, og at jeg stod fremmed for meget i det politiske liv, ligesom jeg også var ukendt med det praktiske arbejde på rigsdagen og med statsadministrationen. Jeg gjorde opmærksom på, at jeg stod i en stor gerning som leder af en af Københavns største skoler, en gerning, jeg var blevet kaldet til under særlige omstændigheder, og som jeg endnu ikke var blevet helt fortrolig med, og som jeg netop nu under de vanskelige skoleforhold (skolen var belagt med tyske flygtninge, og eleverne måtte undervises rundt om i tilfældige lokaler og på naboskoler) ikke var glad for at skulle forlade. Jeg indvendte endvidere, at der i partiet på rigsdagen sikkert var emner til posten, der ville føle sig forbigået. Til dette sidste sagde han kun: »Det tar a på min kappe«. Til slut sagde jeg, at det politiske liv ikke som for år tilbage havde nogen større tiltrækning for mig, og at jeg helst ville være fri. »Ja, a vil også helst være fri, så i den henseende har vi det ens«, sagde han og føjede til, at det ville skuffe ham meget, om jeg sagde nej. Dette sidste gjorde stærkt indtryk på mig, dels fordi det blev sagt i en meget alvorlig tone, dels fordi det viste mig, at hans planer ved et nej fra min side ville gøre nye overvejelser nødvendige. Jeg spurgte, om jeg kunne få lov at betænke mig lidt, og svaret lød, at han

måtte have besked inden kl. 2, men han ventede et ja. Så tog vi afsked, og jeg lovede at komme op på rigsdagen inden kl. 2.

Jeg gik op på rådhuset for at drøfte sagen med skoledirektør Thorkild Jensen, som jeg vidste ville sige mig sin ærlige mening. Han sagde straks: »Selvfølgelig skal De sige ja. Skønt vi ikke er partifæller, vil jeg dog gerne se Dem på denne post«, og han føjede hertil nogle smukke ord om mine kvalifikationer, som jeg ikke skal referere. Jeg talte atter med min kone, som bestyrkede mig i at sige ja, og efter at have drøftet sagen med en af mine nærmeste politiske venner, folketingsmand Harald Petersen, der var udset til forsvarsminister, blev resultatet, at jeg sagde ja, og Knud Kristensen kunne nu gå til kongen med sin ministerliste. Der manglede kun kirkeministeren, provst Hermansen fra Hjørring, der var i Sverige, og jeg blev derfor udnævnt til kirkeminister ad interim, indtil formaliteterne ved hans udnævnelse var i orden.

Og så begyndte to af de interessanteste år i mit liv. Den 8. november skulle det ny ministerium præsenteres ved hoffet, og forinden samledes vi til ministermøde, hvor statsministeren instruerede de ikke scenervante angående forskellige spørgsmål. Han gjorde det på sin rolige måde, og efter en lille velkomsttale tog vi uden større formaliteter fat på arbejdet. Vi kiggede naturligvis lidt på hinanden, og særligt tog vi mål af de nye mænd, og vi lyttede i dette og de følgende møder ikke mindst til deres indlæg. Disse nye var Gustav Rasmussen, Thorkil Kristensen, Per Federspiel og Carl Hermansen, det var i hvert fald dem, jeg og vist de fleste af os kendte mindst til. Gustav Rasmussen gjorde et meget stiligt, roligt og velafbalanceret indtryk; han var omgivet af en vis aura af fornemhed og havde ry for sin faglige dygtighed. Hans indlæg i debatterne var kloge, vel underbyggede med argumenter og ulastelige i formen, men de var helt fri for følelsesbetoning, kølige og objektive. På baggrund af de senere tildragelser kan det have interesse at nævne, at en dag efter et ministermøde fulgte vi ad et stykke vej, og da ytrede han: »Hvor er det dog en prægtig statsminister, vi har«. Jeg skulle forøvrigt tro, at han også efter sin indtræden i Hedtofts ministerium og sit skarpe sammenstød med Knud Kristensen bevarede en usvækket respekt for dennes karakter. Som menneske var han fornøjelig og hyggelig, en god kammerat i det daglige, ligesom han besad en form for humor og lune, der sjældent havde brod, men ved sin træfsikkerhed altid gjorde sin virkning. Også Thorkil Kristensen blev mødt med de største forventninger, og han skuffede dem ikke.

Hans evne til at belyse de mange vanskelige finansielle problemer, vi havde at slås med, var enestående, og når han på sin rolige og stilfærdige måde havde gennemgået en sag, stod den for os i det klareste lys. Retsindig og fordomsfri var han i hele sin færd, og det mere taktiske i det politiske arbejde interesserede ham ikke meget, hvilket vel nok var en svaghed hos ham som politiker. Han havde en tro på åbenhed, ærlighed og saglighed, som blev et eksempel for os, og som hans modstandere uvilkårligt bøjede sig for. Federspiels faglige område var ikke meget omfattende, hans ministerium var et ministerium under afvikling, men han gjorde et meget dygtigt arbejde, og hele hans friske og usnobbende personlighed lærte vi snart at sætte stor pris på. Det samme gælder Hermansen, med hvem jeg fik et sjældent godt samarbejdeovre i Frederiksholms kanal 21, hvor både kirke- og undervisningsministeriet havde til huse. Jeg tror han – ligesom jeg – fra først af anlagde den linie, at holde sig til sin ressort og så lidt som muligt blande sig i det mere politiske.

Ministeriets første møde med den gamle kong Christian X forløb udmærket. Kongen var i strålende humør, åbenbart lettet over, at den langvarige ministerkrise nu var overstået. Han bød os i en smuk tale velkommen og takkede især statsministeren for hans arbejde, og det var tydeligt at mærke, at han havde stor tillid til Knud Kristensen og satte stor pris på ham. Det var ved den lejlighed, der forefaldt en lille munter episode. Kongen talte om statsministerens travlhed i de sidste dage og sagde, at han vel ikke engang havde fået tid til at komme i det russiske gesandtskab i anledning af revolutionsjubilæet. Hertil svarede K.K.: »Nej, det gjorde a et, men a tænker savnet har været til at bære«. Da lo kongen og dronningen med hjerteligt.

Ministerskiftet fandt sted om eftermiddagen. A. M. Hansen tog afsked med hele ministeriets personale, og derefter indfandt jeg mig og blev budt velkommen af A. M. Hansen og på personalets vegne af departementschef Barfod, derpå hilste jeg på hele staben, og dermed begyndte så det egentlige arbejde.

Det var en underlig fornemmelse at sætte sig i den stol, hvor så mange betydelige forgængere havde haft sæde. Jeg følte mig meget lille og nærede en forståelig ængstelse for, hvordan jeg kunne klare de vanskeligheder, som uden tvivl ville komme. Jeg besluttede ikke at tage disse på forskud, men roligt tage fat på arbejdet. Når dette gik lettere end ventet, skyldtes det i høj grad de udmærkede embedsmænd, der alle fra

A. Barfod 1878–1956. Fotografi fra 1940'rne. KBs billedsamling.

departementschefer til sekretærer mødte mig med den største venlighed og hjælpsomhed.

Ældste departementschef var A. Barfod, der havde folkeskolens sager, foruden seminarier, højskoler, aftenskoler, ungdomsskoler m. m. under sig. Han var af den gamle fornemme embedsmandstype, lidt kølig, lidt afmålt og lidt formel, men han var ikke noget bureaukrat, han havde et åbent blik for særtilfælde, og forstod at navigere mellem fasthed og smidighed på en overordentlig dygtig måde. Desuden havde han den gode egenskab, at han var stor nok til at indrømme fejltagelser,

hvis sådanne vars ket. Jo nærmere man lærte ham at kende, des større pris kom man til at sætte på ham, og man opdagede snart, at hans kølige væsen dels var et skjul over en vis generthed og dels dækkede over et varmt hjerte. Hands kendskab til sagerne var fænomenalt, og hans arbejdssevne og beslutsomhed af format.

Departementschef K. Paludan-Müller havde den højere skole, universitetet, læreanstalterne, kunstsamlingerne, rigshospitalet m. m. under sig. Han var en anden type end Barfod. Lidt omstændelig, lidt stolt af sin store litterære og historiske viden, glad for at fortælle anekdoter, hvad han gjorde med det herligste lune og med den fineste forståelse for pointen. Han var et hjertemenneske, der ikke var bange for at give sine følelser udtryk. Han besad ikke Barfods store arbejdssevne, men det betød ikke, at arbejdet ikke blev gjort, det tog bare lidt længere tid. Det var en stor glæde at samarbejde med dette fine og udmærkede menneske, som jeg kom til at sætte den største pris på.

I første departement var fru E. Torkild-Hansen og G. Hendriksen kontorchefer. Fru Torkild-Hansen var datter af den kendte landmand Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard, og hun medbragte fra sit hjem en betydelig forståelse af friskolen og den fri folkelige undervisning i det hele. Hendriksen var en eminent slider, der kendte lovene ud og ind, men han havde den fejl, at han selv ville gennemarbejde det hele i alle enkeltheder. Begge var de glimrende medarbejdere.

Andet departements kontorchefer var H. A. Brøndsted og Albert Michelsen. Den første var en fortrinlig administrator og en smidig forhandler, der forbandt elskværdighed med fasthed. Han havde været konstitueret et par gange under teaterchef Hegermann-Lindencrones sygdomsperioder, og da denne pludselig døde i 1947, var jeg ikke i tvivl om, hvem der burde være hans efterfølger. Det er en af de glæder, man har som minister, at kunne besætte en betydningsfuld post med et menneske, der er egnet til posten. Samtidig fik jeg så lejlighed til at udnævne den beskedne, men meget dygtige ekspeditionssekretær frk. A. Vøhtz til kontorchef.

Albert Michelsen, der senere har afløst Barfod som departementschef, var elskværdigheden selv, men kunne godt fastholde et standpunkt i en vanskelig forhandling. Han var fra Hobro, altså en Himmerlænding som jeg selv, og hvem ved, måske bidrog det sit til, at vi meget hurtigt kom til at synes om hinanden.

Af andre embedsmænd, som jeg fik meget med at gøre, og som jeg

erindrer med største venlighed, vil jeg nævne ekspeditionssekretær Oksen, hvis fine og indtagende væsen vandt ens hjerte. Ja, selv hans talefejl (han stammede) var næsten en charme hos ham, selv om den sinkede referaterne noget. Endvidere ekspeditionssekretærene Gimsing og Mogensen, der begge var meget dygtige og rare mennesker. Ministersekretær var fuldmægtig Koch, en lidt fåmælt og alvorlig mand, som med den største flid og loyalitet var mig til hjælp. I etikettespørgsmål søgte vi hjælp hos Oksen, der var ministeriets faktotum på dette område. Og så må jeg nævne min chauffør Elgaard Andersen, hvem jeg på vore lange embedsrejser i bil kom til at sætte højt. Det samme gælder ministeriets daværende bude Larsen og Lindgreen, som begge døde i min ministertid. Den sidste led den uretfærdige skæbne, at han blev dømt ved tjenestemandsdømstolen for at have været medlem en kort tid af DNSAP. Han var uden at tænke over, hvad han gjorde, gået ind i partiet, lokket hertil af en slægtning, der fremstillede sagen for ham i et ganske falsk lys. Lovens bestemmelser gjorde det umuligt at redde ham, han fik afsked med pension. Det gik ham og de fleste i ministeriet nær til hjerte, thi mere ærlig og redelig dansk mand skulle man lede længe om.

I denne forbindelse vil jeg nævne en anden pinlig sag, som i sine forskellige faser plagede mig i hele min ministertid. Statskonsulent Kaalund-Jørgensen havde under besættelsestiden vist en noget usikker holdning og ved forskellige lejligheder fremsat udtalelser, som ikke var heldige. Der gik en del rygter, og modstanden mod ham i lærerkredse var meget udbredt. Han bad da om at få sine forhold undersøgt ved tjenestemandsretten, og han var derfor sat fra tjeneste, da jeg trådte til. Dommen frikendte ham, men i præmisserne fandtes flere kritiske bemærkninger om hans forhold under besættelsen. Jeg fandt dog, at når han var frikendt, måtte han også indtræde i sit embede, og han op-tog derfor sin gerning påny. Under sagens behandling var der fremkommet udtalelser fra skoledirektør Fredebo, der i pressen fortolkedes derhen, at Kaalund-Jørgensen ikke altid ved antagelse af censorer til lærereksamen havde taget saglige hensyn. Statskonsulenten anlagde nu sag mod Fredebo, og mens den stod på, blev han atter fritaget for tjeneste. Skønt han vandt denne sag, var der hvirvlet så meget støv op, at hans stilling i lærerkredse nærmest var yderligere svækket. Da han nu atter skulle træde i tjeneste, førte jeg en del forhandlinger med ham om at træde tilbage, da jeg ikke var sikker på, at der ville blive ro om

hans embede og hans person. Heroverfor hævdede K-J, at den mistillid til ham, der fandtes i lærerkredse, ikke var særlig dybtgående og hurtigt ville forsvinde. Jeg ytrede stærk tvivl herom, men fandt at han havde krav på at få lejlighed til at vise, at han kunne vinde den tabte tillid tilbage, og han blev atter indsat i tjeneste.

Skønt ministeriet søgte at lade ham foretage så få inspektioner på seminarierne som muligt, skete det dog gang på gang, at seminarie-eleverne demonstrerede deres uvilje imod ham. Dette kom naturligvis til pressens kendskab og dermed også til offentlighedens, så der var stadig uro om ham. Lærerorganisationerne stillede sig også afvisende, erklærede deres mistillid til ham, og jeg var klar over, at det håb, han selv nærede om at vinde tilliden tilbage, ikke ville gå i opfyldelse, og at sagen derfor måtte tages op på ny. Jeg havde flere samtaler med Kaalund-Jørgensen om hans stilling, men han var hverken til at hugge eller stikke i og hævdede på trods af alle kendsgerninger, at mistilliden var kunstigt opretholdt, og at den kun havde tilhold i ret snævre kredse. Jeg foreholdt ham, hvilken fordel det ville være for ham at trække sig tilbage med den motivering, at skønt han var frikendt og havde fuld ret til at virke i sit embede, vilde han dog af hensyn til den danske skole trække sig tilbage. Ved en sådan fremgangsmåde ville han gå med ære, og megen sympati ville samle sig om ham. Ministeriet ville desuden være villig til at søge ham holdt nogenlunde skadesløs for det økonomiske tab, han eventuelt måtte lide. Alle disse samtaler førte imidlertid til intet, de strandede på en hårdhudethed og en uforstand hos Kaalund-Jørgensen, som jeg aldrig har mødt magen til.

Jeg fandt det stadig vanskeligt at afskedige ham som uduelig i sit embede, thi det skal siges om ham, at han var en omhyggelig, flittig og dygtig embedsmand, der dog efter mit skøn rent karaktermæssigt og menneskeligt manglede egenskaber, som en mand i hans stilling ikke – og allermindst i en vanskelig tid – kan undvære. I løbet af sommeren 1947 var stillingen sådan, at en løsning måtte findes, men de politiske forhold var urolige, det trak op til valg, og jeg kunne næppe under disse omstændigheder føre en afskedigelse eller en omplacering igennem, idet det sikkert ville kræve finansudvalgets medvirken. Jeg besluttede derfor at stille spørgsmålet i bero, til den politiske situation var afklaret, og da denne førte til valg og valget medførte ministeriets afgang, fandt jeg ikke anledning til at søge sagen løst. Den fandt som bekendt sin løsning et årstid efter på den måde, at Kaalund-Jørgensen

anbragtes i et midlertidigt oprettet embede som en slags konsulent for ministeriet i sager vedrørende udlandets skoler. Om denne løsning var mere tilfredsstillende for ham end den af mig antydede, skal jeg lade være usagt. I hvert fald mistede han al forbindelse med den danske skole, og han mistede den sympati, der uvilkårlig ville have mødt ham ved en frivillig afgang.

En af de første sager, jeg måtte se at få løst, var det vanskelige sønderjyske skolespørgsmål. Der herskede i Sønderjylland i den danske befolkning stor forbitrelse mod de tysksindede lærere, hvoraf en stor part uden skrupler havde støttet besættelsesmagten og direkte modarbejdet Danmark. Efter kapitulationen blev de tysksprogede kommunale skoler lukkede, og de tyske privatskoler ophørte med at virke. Minister A. M. Hansen nedsatte derpå en kommission, der skulle fremkomme med forslag til en løsning. Da det hastede med at få en ordning, så børnene, der nu i flere måneder ingen skolegang havde haft, kunne komme i skole, fremkom kommissionen med forslag til en midlertidig lov. Jeg fremsatte dette forslag for rigsdagen 22.11.1945 og fik det gennemført. Det gik ud på, at der skulle oprettes særklasser, hvor det var nødvendigt, hvad ikke var tilfældet alle vegne, idet en del forældre sendte deres børn i dansk skole.

Det viste sig snart, at denne foranstaltning ikke slog an. De danske lærere ønskede for de flestes vedkommende ikke at undervise i disse klasser, og i befolkningen som helhed blev de modtaget med skepsis. Jeg bad derfor kommissionens formand, departementschef Barfod, om at fremskynde arbejdet, så vi kunne få en endelig løsning af dette vanskelige spørgsmål.

Dette skete også, og i marts 1946 afgav kommissionen sin betænkning. Desværre var der ikke enighed i kommissionen, på et afgørende punkt delte den sig i et flertal og et mindretal; det sidste gik ind for bevarelsen af de tysksprogede offentlige skoler i Sønderjylland, medens flertallet ønskede dem ophævet og det tyske mindretals børn henvist til privatskoler, hvis de ikke ville søge de danske kommuneskoler. Med den mentalitet, der rådede hos befolkningens store flertal i Sønderjylland, som med meget stor kraft gik imod de tysksprogede kommunale skoler, fandt jeg det rådeligst at følge kommissionsflertallet, og forslaget blev fremsat i folketinget den 25. marts 1946 samtidig med, at den midlertidige lov foresloges forlænget, så der kunne blive tid til at behandle forslaget grundigt.

I min forelæggelsestale fremhævede jeg det beklagelige i, at kommissionen ikke var kommet til enighed, ligesom jeg gav udtryk for, at det ville være af den største værdi, om de to opfattelser kunne finde hinanden; derfor måtte enhver mulighed herfor prøves under sagens behandling i rigsdagen. Ved 1. behandling støttedes forslaget af Socialdemokraterne, Venstre, kommunisterne og Dansk Samling, medens Det radikale Venstre og Retsforbundet gik imod. For at sætte sig ind i forholdene på stedet foretog folketingsudvalget sammen med repræsentanter for landstinget i juni en rejse til Sønderjylland. Det lykkedes ikke at forene de modsatte synspunkter, og i slutningen af juni afgav udvalget betænkning. Mindretallet fastholdt sin stilling, to af de konservative udvalgsmedlemmer (Christmas Møller og Flemming Hvidberg) erklærede, at de ikke kunne stemme for forslaget, men var enige i, at sagen nu måtte afgøres, da der ingen mulighed eksisterede for et kompromis. Den konservative Bartholdy støttede derimod forslaget. Udvalgsflertallet udtalte i betænkningen bl. a.: »En kreds af enkeltpersoner i Sønderjylland har dels skriftligt, dels mundtligt anbefalet, at de tysksprogede offentlige skoler bibeholdes. Heroverfor står aldeles sluttede og enstemmige henvendelser til udvalget fra sønderjyske lærerkredse, skolekommissioner og skolenævn i by og på land, sognerådsforeninger og danske samfund i grænseegnene om ikke at opretholde tysksprogede offentlige skoler.

Flertallet anser det for nødvendigt for at skaffe skolen i Sønderjylland rolige arbejdsforhold, at sagen nu finder sin afgørelse, og indstiller derfor ministerens forslag til vedtagelse.«

Efter en længere ret bevæget debat vedtoges forslaget både i folketing og landsting og stadfæstedes af kongen den 12. juli 1946.

Jeg skal ikke nægte, at jeg følte det som en lettelse, at denne vanskelige sag var til side og løst på en måde, som det alt overvejende flertal i Sønderjylland kunne godtage, og som ikke kunne siges på nogen måde at krænke mindretallets naturlige ret. Ved 2. behandling udtalte jeg derfor også, at kunne det danske mindretal i Sydslesvig få sådanne kår, som her tilbydes det tyske mindretal i Nordslesvig, da havde vi fra dansk side grund til at være tilfredse.

Det lykkedes mig i min ministertid at få gennemført en hel række lovforslag. Af disse skal jeg nævne lærerlønningsloven, der bragte lærerne den særlige fordel, at deres ønske om en ny advancementsstilling blev vedtaget. Den fik skolelederens tidligere betegnelse, overlærer, og

lederen skulle fremtidig kaldes skoleinspektør. Den nye stilling må sammenlignes med lektorstillingen ved de højere skoler. Jeg var meget glad for at kunne gennemføre denne ordning. I min tid som organisationsformand kæmpede jeg som nævnt for, at lærerstanden skulle få en bedre placering i lønssystemet, idet den i forhold til sin uddannelse og til hele den udvikling, der har fundet sted på skolens område, lå for langt nede, men jeg erfarede tillige, hvor uhyre vanskeligt det var at få en enkelt gruppe hævet forholdsvis højere end de andre, og sammen med Danmarks lærerforening, der havde samme opfattelse, arbejdede jeg for at få indført en ny advancementsstilling som den eneste mulige vej til en bedre placering. Man vil derfor forstå, at det var mig en stor glæde at sætte mit navn under denne lov, der bragte denne sag et skridt i den rigtige retning.

En anden sag, som også blev bragt til løsning, var amtsskolekonsulenternes. De havde hidtil været udnævnt på 6 år og honorarlønnede, idet de beholdt deres lærergage og fik et tillæg til denne. Dette medførte, at deres embede som lærer måtte passes af skiftende vikarer til stor skade for skolen og til forældrenes berettigede utilfredshed. Nu gennemførtes en ordning, der gjorde dem til embedsmænd, selv om de ikke i denne omgang opnåede at blive kongelig udnævnte, hvad en del inden for Venstre var imod.

Da lønforbedringen for lærere, der var inde under stat og kommune, var gennemført, stod et stort arbejde tilbage med at føre alle de private skolars lærere à jour i lønningsmæssig henseende. Mit parti havde altid været tilhænger af at yde den private skole en god støtte, så den kunne være med i konkurrencen med den efterhånden stærkt forbedrede offentlige skole, og således at jævne folks børn også kunne søge den, hvis forældrene ønskede det, at den med andre ord ikke skulle lide den skæbne at blive en skole for visse overklassekredse. Jeg var helt enig i dette syn, bl. a. også fordi det var og er min opfattelse, at vi får den sundeste skoleudvikling, hvis den offentlige skole ikke får et faktisk monopol på al undervisning her i landet, der vil medføre en stor fare for frihedens fortabelse og rumme mulighed for den ensretning, der er livets – også skolelivets – værste fjende.

De skoler, der her var tale om at komme til hjælp, var de grundtvigske og andre fri børneskoler, de private realskoler og gymnasier, de private seminarier, højskoler, efterskoler m. fl.

Med hensyn til de fri børneskoler uden eksamen gennemførtes en

ny og ret gennemgribende ordning, der bragte disse skoler sådanne vilkår, at de i offentlig støtte kunne opnå indtil 80 % af deres udgifter, resten måtte betales af de skolesøgende børns forældre, idet det naturligvis ikke var meningen, at en friskole kunne oprettes i konkurrence med folkeskolen i sognet på et tilfældigt og lidet ideelt grundlag, hvad der kunne være fare for, hvis forældrene uden omkostninger kunne rejse sådanne skoler. Loven gennemførtes enstemmigt, og dermed var skabt en ordning, som efter min bedste overbevisning var til lige stor gavn for den offentlige som for den private skole. Herved bødes der også sådanne vilkår for det tyske mindretals private skoler i Nordslesvig, at enhver tale om forurettelse var ubegrundet.

Hvad angår de øvrige private skoler var jeg i den heldige stilling, at tre partier, Venstre, Det radikale Venstre, og Konservative var tilhængere af at støtte dem, så der var et sikkert flertal i rigsdagen herfor. Naturligvis var Socialdemokratiet ikke begejstret for yderligere støtte til de private skoler og søgte at få indført så megen kontrol med disse som muligt. Og selvfølgelig må staten have lov til at undersøge, hvad de tilskud, den yder, anvendes til, men denne kontrol må på den anden side ikke blive af en sådan karakter, at friheden går fløjten. Trods nogle vanskeligheder under udvalgsforhandlingerne, lykkedes det at føre alle de vedrørende love frelst i havn, og jeg havde den glæde, at de blev modtaget med stor anerkendelse af de pågældende skoleformer.

En vigtig lov, der angår det sundhedsmæssige i skolen, nemlig skolelægeloven, blev gennemført. Forslaget herom havde været forelagt under besættelsen, men blev ikke gennemført. Nu skete det, og alle landets skolebørn herefter kom under en for manges vedkommende hårdt tiltrængt sundhedskontrol, en kontrol, som de fleste større bykommuner allerede havde haft i mange år. Jeg kan i denne forbindelse nævne, at indenrigsminister Kjær omtrent samtidig gennemførte en lov om lægetilsyn med børn under den skolepligtige alder, således at tilsyn blev sikret fra fødselen til udgangen af skolen.

Af andre love, der gennemførtes, kan jeg nævne en lille lov vedrørende bibliotekerne, som sikrede forfatterne en vis afgift af udlånet af deres bøger. Jeg førte i den anledning en del forhandlinger med forfatterforeningens daværende formand, Harry Søiberg, af hvem jeg fik et meget sympatisk indtryk.

En sag, som jeg gerne ville have løst, og hvortil forslag udarbejdedes, var ordningen af musikkonservatoriet. Det kom imidlertid ikke til fore-

læggelse, men blev senere gennemført af min efterfølger Hartvig Frisch.

Det kom mig som en overraskelse at erfare, at unge videnskabsmænd, der disputerede for doktorgraden, i mange tilfælde måtte betale flere tusinde kroner for trykning m. m. og aflevere flere eksemplarer af disputatsen uden vederlag til de offentlige biblioteker. Jeg fandt dette forhold i grel uoverensstemmelse med den almindelige bestræbelse for at hjælpe unge videnskabsmænd, og jeg søgte finansudvalget om en stærkt forøget støtte til dette formål, og finansudvalget gik glædeligvis med hertil.

I det hele taget er arbejdet i undervisningsministeriet broget og interessant, og en mængde interessante mennesker kommer man i berøring med: Kunstnere af alle kunstarter, videnskabsmænd, læger og sygeplejersker samt naturligvis skolefolk fra alle skoleformer.

Universitetets rektor, professor Jens Nørregaard, førte jeg mange forhandlinger med, og jeg lærte i ham at kende en meget fin og ædel personlighed, der altid med de reneste våben kæmpede for sin sag. Hans fremtræden var iøvrigt præget af stor beskedenhed, men parret med værdighed og fasthed, egenskaber, der synes karakteristiske for virkeligt betydelige mennesker. Det gælder i hvert fald også en af Danmarks største sønner, Niels Bohr. Han søgte mig et par gange i ministeriet for at opnå bevillinger til udvidelse af sit institut. Med en rørende grundighed forklarede han mig, hvorfor han fremkom med sit andragende, jeg forstod det naturligvis ikke alt sammen, men jeg forstod, at jeg sad over for en af de virkelig store, og jeg glemmer aldrig hans skønne smil og hans ejendommelige stille stemme eller hans øjne. Da samtalen var forbi, spurgte jeg mig selv, om det var den nimbus af berømmelse, der omgav ham, der var den egentlige grund til det stærke indtryk, han havde gjort på mig, og jeg blev enig med mig selv om, at det var det ikke, men det var hele hans personligheds lødighed, der havde betaget mig.

En anden af nationens store, som det var en oplevelse at møde, var Poul Reumert. Han kom op i ministeriet en dag uden noget bestemt ærinde, han ville kun tale lidt med ministeren om det teater, som han elskede så højt, og hvis vel lå ham så stærkt på sinde. Med megen styrke gik han ind for, at de tre kunstarter aldrig måtte skilles. Det var netop teatrets særlige adelsmærke, at det kunne fremføre værker, der krævede medvirken af både skuespillere, sangere og dansere, alle med en virkelig grundig uddannelse bag sig. Hans aversion mod Ny Scene,

»Stærekassen«, var voldsom og lidenskabelig, den blev aldrig et virkeligt teater, sagde han, og helt ved siden af var det at udleje den til alle mulige ting, det gav den et præg af noget tilfældigt, så den ikke af publikum blev opfattet som noget egentligt teater. Og lige så slemt var det, at bygningen var lidet egnet til teaterbrug.

Om andre forhold ved teatret udtalte han sig med megen frimodighed, og det var næsten som at overvære en hel forestilling at se ham spille de forskellige mennesker, han omtalte, og karakterisere deres ejendommeligheder på en yderst træffende og alligevel elskværdig måde; herfra må dog undtages en enkelt, som han i sandhed ikke skånede. Jeg spillede nærmest den stummes rolle under mødet, bortset fra nogle spørgsmål, jeg stillede ham. Ved afskeden takkede jeg ham, fordi han havde villet ofre tid og ulejlighed på at informere på et område, hvor jeg ikke kunne have megen indsigt; jeg måtte her i høj grad støtte mig til teaterchefen, Hegermann-Lindencrone, hvem jeg havde stor tillid til, og om hvem Reumert udtalte, at han var en sjælden fin og højt kultiveret mand.

Blandt mænd, jeg fik en del at gøre med, vil jeg nævne rigsbibliotekar Svend Dahl, hvis åbne og umiddelbare væsen tiltalte mig meget. Han var medlem af den danske Unesco-nationalkommission og delegeret til generalforsamlingen i Paris 1947, hvor jeg var delegationens formand. På denne rejse lærte jeg foruden ham, professorerne Carsten Høeg og Jakob Nielsen at kende. Begge fortrinlige mænd med overordentlig forståelse og interesse for internationalt samarbejde. Særlig Jakob Nielsen kom man til at holde af. Han var en karakter af meget høj karat, glimrende begavet, fremragende matematiker, et stort sprog-talent, der endogså kunne tale lidt tyrkisk, til stor glæde for de tyrkiske delegerede ved kongressen. I Paris traf jeg også ambassaderåd Helge Wamberg og hans livlige og smukke frue, Sacha. De indbød til en hyggelig middag på deres hotel sammen med en række fremstående pariserdanske, hvoraf den mest markante var den gamle generalkonsul Prior. En aften talte jeg i den danske koloni om forholdene hjemme. Der var mødt så mange, salen kunne rumme, med den unge tiltalende præst Nyvang i spidsen. Jeg husker en lille episode fra dette møde. Efter at jeg havde talt, og Ellen Gilbjerg spillet, var der kaffebord med samtale. Blandt dem jeg talte med var en jævn dansk håndværkerkone, der havde opholdt sig i Paris i mange år. Hun havde befundet sig godt i Frankrig, men hun var meget kritisk over for den of-

fentlige administration og gav udtryk for, at den danske hjælp til Frankrig var helt meningsløs, eftersom den nød, der var, ikke beroede på nogen mangel, men alene skyldtes den dårlige fordeling og uorden i administrationen, der var altfor kostbar.

Arbejdet i UNESCO var både en opmuntring og en skuffelse. Stort set må man sige, at der herskede en fordragelighedens ånd forbundet med vilje til at forstå hinanden og hinandens vanskeligheder, og uden resultater var konferencen ikke. Men det kan ikke nægtes, at de umådelige papirdynger, som ingen kunne overkomme at læse, gav en baggrund for den frygt, der nåedes af mange delegerede, at det hele skulle drukne i overadministration. Retfærdigvis bør det dog huskes, at organisationen var så ny, og at det derfor også var og er for tidligt at fælde nogen dom over den.

Selve Paris var på ny en stor oplevelse. I 1936 besøgte jeg for første gang byen sammen med Københavns skoledirektion, der skulle ned og se på skoler. Lyset og luften, hele byens uforklarlige charme betog mig stærkt, og selv om den nu i 1946 så fattigere og noget forrevet ud, var det stadig en stor oplevelse at færdes i den, at indånde dens skønhed og ynde. På grund af arbejdet i ministeriet og rigsdagen kunne jeg ikke overvære hele konferencen, men måtte tage hjem efter 14 dages forløb.

Jeg forblev som formand for den danske Unesco-nationalkommission også efter min ministertid, men jeg var af den opfattelse, at det helst burde være den siddende minister, der sad inde med denne post; denne var enig med mig, og efter et årstid trådte jeg tilbage og afløstes af Hartvig Frisch, mens jeg blev siddende som almindeligt medlem af kommissionen.

En af de ubehageligste sager, jeg fik at gøre med, var den såkaldte Nordentoftsag. Frk. Inger Merete Nordentoft var i slutningen af besættelsen blevet udnævnt til skoleinspektør ved Katrinedalskolen i København. Hun var en ret kendt pædagog, der særlig indenfor småbørnsundervisningen havde gjort sig gældende, ligesom hun i en del år beklædte sine kollegers højeste tillidspost som formand for Københavns Kommunalærerindeforening. Efter sigende har hun altid haft en vis faible for kommunismen, men i begyndelsen af krigen meldte hun sig ind i Socialdemokratiet, der var meget glad for hende, idet de i nogen grad savnede virkelig dygtige kvindelige pædagoger i deres rækker. Det vakte derfor ikke ringe opsigt, da hun efter befrielsen meldte sig ud af

Inger Merete Nordentoft 1903–1960. Fotografi fra 1940'rne. KB's billedsamling.

partiet og sluttede sig til kommunisterne. Hun havde under krigen siddet nogle måneder i Vestre Fængsel, dømt fordi hun havde huset en kommunistisk flygtning, og dette fængselsophold synes at have disponeret hende til en ny partitagen, men det tav hun i hvert fald stille med, og fængselsopholdet skaffede hende en vis nimbus som frihedshelt.

En tid efter sin udnævnelse, der blev gennemført af Socialdemokratiet mod skoledirektør Thorkild Jensens ønske, meddelte hun på et lærerrådsmøde på sin skole, at hun ventede et barn, og at hun fandt det rigtigt at sige det ganske åbent, da hun ikke agtede i nogen måde at skjule, at hun, skønt ugift, skulle være moder. Det var dermed klart, at hun ville gøre gældende, at ægteskabet kun var en ydre formalitet,

som samfundet ikke havde brug for, og at hun benyttede sagen til at demonstrere en ny moralopfattelse på dette område. Naturligvis vakte hele sagen stor opsigt, ikke fordi en ugift kvinde skulle være moder, det var jo set nogle gange før, men fordi hun sad i en stilling, hvor hun var forpligtet til i følge sit embede at hævde en kristelig moralopfattelse i denne sag, og hvor hun også derfor måtte have en moralsk pligt til at vise de unge et godt eksempel, ikke ved at skjule sit forhold, men ved at erkende, at hun var kommen uden for de grænser, hun i sin stilling anstændigvis kunne tillade sig. Men en sådan holdning lå langt fra hendes opfattelse; hun ville vise verden, at den gamle moral var forældet, hun ville være et eksempel for den ungdom, hun samtidig var forpligtet til at advare mod løse forbindelser, og overfor hvem hun skulle docere den gældende etiske opfattelse på dette område som rigtig. I en klasse store piger ville hun i sandhed komme i en mærkelig stilling, der måtte gøre hele skolens undervisning i kristendomsundervisning til kold og ligegyldig pjat, der ikke havde noget med livet at gøre.

Sagen gjorde selvsagt stort indtryk, og en forældre- og lærerkreds ved skolen protesterede og ville ikke have deres børn gående i skolen under hendes ledelse. Men naturligvis havde hun også sine tilhængere, så der var ingen enighed hverken blandt forældre eller lærere. Skoledirektionen var ikke begejstret for at gribe alvorligt ind og afskedige inspektøren, og undervisningsministeriet havde ingen beføjelse til at blande sig i sagen, da København også på skolevæsenets område har fuldt selvstyre, dog naturligvis med den begrænsning, at skoledirektionen skal overholde de gældende love.

Det kan vist siges uden overdrivelse, at frk. Nordentofts handlemåde vakte almindelig forargelse, og Det konservative Folkeparti besluttede at bringe sagen frem i folketinget gennem en forespørgsel til undervisningsministeren. Professor Flemming Hvidberg var ordfører, og der blev spurgt om, hvad ministeren agtede at foretage sig i sagen. Mit svar på forespørgslen gik i korthed ud på, at jeg ikke sympatiserede med frk. Nordentofts fremfærd i denne sag, idet hun tydeligt havde til hensigt at gøre et fejltrin til en norm også for andre, og at hendes holdning måtte give hendes elever en mærkelig opfattelse af den kristendomsundervisning, der fortsat skulle gives ved hendes skole. Men med hensyn til at gribe ind i sagen savnede jeg under de nugældende love enhver bemyndigelse; havde det været i enhver anden af landets kommuner, da var det undervisningsministeriets pligt at træffe afgørelse.

Skulle der gribes ind fra ministeriets side, måtte hele spørgsmålet om Københavns særstilling tages op til behandling, hvilket jeg anså for meget vanskeligt og formentlig uigennemførligt. Hvidberg var tilfreds med min holdning til sagen i almindelighed, men var utilfreds med, at jeg ikke var parat til at tage sagen op med det formål at ændre Københavns særstilling i lovgivningen. Med undtagelse af kommunisten Mogens Fog var partierne enige i at beklage frk. Nordentofts handlemåde og stærkt at beklage den for vor folkeskoles skyld. Efter at Det konservative Folkeparti havde stillet en dagsorden, der krævede min indgriben, suspenderedes mødet, og efter nogen forhandling mellem Venstre, de Radikale og de Konservative enedes man om en dagsorden, der henstillede til Københavns skoledirektion at tage sagen op til fornyet overvejelse. Så vidt jeg erindrer, førte skoledirektionens overvejelser til, at man stillede visse spørgsmål til frk. Nordentoft angående hendes stilling til religionsundervisningen, og da hun besvarede disse spørgsmål tilfredsstillende, skete der foreløbig ikke mere. Senere blev forholdet til de forældre og lærere, som kraftigt havde taget afstand fra skolen, løst på den måde, at der ansattes en ny inspektør ved skolen, under hvem de utilfredse sorterede, og denne skole fik senere sin selvstændige bygning og blev en almindelig distriktsskole.

Hele sagen var af pinlig karakter, og der er efter min mening ikke tvivl om, at frk. Nordentoft benyttede sit »fejltrin« til et fremstød for sine ideer, et fremstød, der dog mislykkedes og måtte mislykkes, fordi hun ikke havde mod til at hejse rent flag og starte en privatskole på sine ideer.

Hvordan det kommunistiske parti, der officielt støttede hende, inderst inde så på sagen, er mig ikke ganske klart, i hvert fald stemte Sovjetunionens nye pædagogiske indstilling ikke særlig godt med hendes handlemåde, der sikkert ikke i Rusland ville have funden nåde for de ledendes øjne.

Arbejdet indenfor ministeriet Knud Kristensen gik ikke altid lige glat. Den dybeste årsag hertil var uden tvivl Knud Kristensens afgjorte og skarpe holdning i det sydslesvigske spørgsmål, hvor han gang på gang på offentlige møder slog til lyd for, at Danmark burde gå langt videre i sin støtte til de dansksindede, end det var muligt at få rigsdagens flertal til at gå med til. Der var i ministeriet i og for sig ikke uenighed om det rigtige heri, men der var ikke enighed om statsministerens taktiske fremgangsmåde i denne sag, idet en del af ministrene var

af den opfattelse, at han ved større tilbageholdenhed i sine offentlige udtalelser gavnede sagen mere, og desuden rent politisk voldte ministeriet unødige vanskeligheder. Denne sag var imidlertid for Knud Kristensen et så dybt alvorligt samvittighedsspørgsmål, at han følte sig forpligtet til at sige sin mening, selv om det skulle koste ministeriets liv. Han ville, som han sagde, ikke føre de andres politik, der praktisk taget i denne sag gik ud på, at der intet skulle ske, som på nogen måde forpligtede Danmark statspolitisk. Mens ministeriet sad, var jeg ikke i tvivl om, at stillingen var som ovenfor angivet, at alle ministre var enige i selve sagen. Men efter ministeriet Hedtofts dannelse og Gustav Rasmussens indtræden i dette er jeg ikke så sikker længere. Udenrigsministeren er jo ikke for intet diplomat, og han udtalte sig aldrig imod kernen i Knud Kristensens opfattelse, men nok mod hans taktiske holdning, i hvert fald havde man det indtryk, at han kun modvilligt gik med til krav, der gik ud over, hvad rigsdagens flertal kunne ventes at acceptere. Så behagelig en arbejdsfælle Gustav Rasmussen end var, må det vist erkendes, at han lod sin egen mening glide så stærkt i baggrunden, at man nok kunne få den opfattelse, at han ingen havde, men – omend modstræbende – førte statsministerens politik i denne sag. Hans indtræden i det ny ministerium kom os alle som en ubehagelig overraskelse; selv i det sidste ministermøde ytrede han ikke et ord om sine hensigter, og det kan ikke nægtes, at vi, der havde haft det bedste samarbejde og det bedste kammeratskab med ham, følte det som et forræderi imod os. Selv følte han det sikkert ikke således, men at hans optræden heller ikke for ham selv stod som helt fair, ser jeg et bevis for deri, at han ikke havde mod til åbent og ærligt at meddele sine hidtidige kolleger, hvad han agtede at gøre.

Forøvrigt var samarbejdet i ministeriet det bedste, og ministermøderne var præget af en åbenhed og et kammeratskab, der næppe kunne være bedre. Et stort tab led ministeriet ved indenrigsminister Kjærs død. Han var en usædvanlig dygtig mand med stor politisk indsigt, en stærk vilje og en helt igennem redelig og åben natur. Han erstattedes af folketingsmand Arnth Jensen, der i sin korte ministertid ikke nåede at gøre sig særlig gældende. Et andet stort tab var socialminister S. P. Larsens tilbagetræden på grund af en stærkt tiltagende døvhed, der efterhånden gjorde det umuligt for ham at passe sit arbejde tilfredsstillende. Hans efterfølger blev folketingsmand Jens Sønderup, hvis

solide saglighed anerkendtes fra alle sider. Et af de hårdeste og vanskeligste job i ministeriet var tilfaldet handelsminister Villemoes. Med sin store elskværdighed forenede han ikke den fasthed og beslutsomhed, som krævedes på denne post; alligevel vil historien sikkert bedømme hans indsats som betydningsfuld, og de overfladiske og agitatorisk prægede angreb, han var ude for, faldt i virkeligheden næsten alle til jorden. Statsministeren fandt det nødvendigt at aflaste ham og oprettede et helt nyt ministerium, forsyningsministeriet, der beklædtes af folketingsmand Axel Kristensen, der var i besiddelse af stor dygtighed og megen handlekraft. Villemoes var næppe helt tilfreds hermed, og hertil kom, at han følte sig træt efter næsten to års opslidende arbejde. Han bad om lov til at træde tilbage, og Axel Kristensen overtog så også handelsministerposten.

Det er blevet sagt, at statsministeren var vanskelig at samarbejde med. Det er kun sandhed med modifikation. Knud Kristensen var en fast karakter og en stejl vilje, der ikke opfattede sin stilling som først og fremmest at være formidleren og mægleren, det skulle han naturligvis også være og var det også i mange tilfælde, men som den, der var leder af en regering og et parti med forpligtelse til at føre den politik, han var forpligtet på, så langt frem som muligt. Og her var det således, at i sager, hvor principielle spørgsmål kom til behandling, eller hvor statsministeren følte sig i særlig forstand personlig ansvarlig, lod han sig ikke rokke fra sin overbevisning, her var han ikke tilgængelig for noget kompromis. Dette gjorde sig især gældende i det sydslesvigske spørgsmål, hvor han følte sig engageret med det dybeste ansvar både i kraft af sin stilling og som menneske. Her lod han sig ikke binde hverken til at vige eller til at tie. Og overfor dem, der hævdede, at mere facilitet i denne sag ville være politisk klogt, hævdede han med stor styrke og med en bunden, men glødende lidenskab, at på langt sigt stod man sig ved at sige, hvad man fandt ret og rigtigt, det var ikke blot det gavnligste for sagen, men også for partiet. Det kunne koste ministeriets liv, det var han ganske klar over, men hvad betød det overfor dette at følge sin overbevisning og sin samvittighed.

I ministermøderne førtes der lange og bevægede diskussioner om denne sag, og her stod han fast, og herfra stammer utvivlsomt talen om, at han var vanskelig at samarbejde med. I alle andre sager var der det bedste og fornøjeligste samarbejde, og statsministeren var meget om-

hyggelig for at få sagerne belyst så grundigt og alsidigt som muligt, og selv bidrog han ved sin viden og klogskab på fremragende måde til sagernes belysning.

Karakteristisk for Knud Kristensen var hans ro og hans jævnhed. Det gik ham aldrig til hovedet, at han var landets første mand. Midt i det mægtige arbejde, der hvilede på ham, havde han altid tid og virkede aldrig fortravlet. Hans karakters renhed, hans uselvskhed, hans rodfæstethed i dansk folkelig kultur og i kristendommen gjorde, at selv de, der stod ham fjernt i livsopfattelse, nærede dyb respekt og beundring for ham. Det var således øjensynligt, at den gamle konge, Christian den 10., satte stor pris på ham og havde grundfæstet tillid til ham. Ved tiltrædelsesaudiensen kom dette til orde i nogle udtalelser af kongen, hvor han gav udtryk for, at de store vanskeligheder også rent politisk, som det ny ministerium ville få at slås med, ville blive overvundet ved statsministerens indsigt og dygtighed.

I det hele taget var Knud Kristensen i besiddelse af et tørt jydsk lune, der ofte bragte ham latteren på sin side, og som udmærkede sig ved stor træfsikkerhed. Han havde endvidere en sjælden evne til at ramme sømmet på hovedet og sige nøjagtig, hvad der skulle siges til at klare og belyse den sag, der var til behandling. Han havde orden i sine tanker, og med ubønhørlig logik trevlede han sin modstanders argumenter op, mens han med samme stringens byggede sin egen opfattelse op og baserede den på en tankerække så klar og jævn, at den ikke var nem at rokke. Hans tale krydredes af folkeligt vid og slående billeder, der tjente til yderligere at underbygge hans standpunkt. Han var ikke, hvad man forstår ved en belæst mand, selv om han i politiske og historiske spørgsmål besad en ikke ringe viden. Men han var en klart tænkende mand, der i stilhed gennemtænkte problemerne til bunds, og han stod derefter fast og sikkert på det standpunkt, hans overvejelser havde ført ham til, og først da fremsatte han sine meninger. Han udtalte engang i et ministemøde: »A har det nu sådan, at a skal tænke, før a taler; andre tænker, mens de taler, det kan a et, a må have hele sagen tænkt igennem i forvejen. A siger ikke det af vigtighed, for det andet kan måske være en større fordel; en mand som afdøde dr. Krag, der jo ikke var nogen sinke, havde efter mit skøn denne evne.«

Når Knud Kristensen vandt en så enestående tillid i alle befolkningskredse, som han vitterlig gjorde, hang det dog dybest set ikke sammen med hans intellektuelle evner eller hans taktiske dygtighed. Uden disse

egenskaber var han vel ikke blevet Danmarks statsminister, men det var hans karakters renhed og styrke, der skabte tilliden om ham. Alle følte, at her stod en ærlig og redelig mand bag ordene, en mand, der var retsindig i al sin færd, og hvis ledestjerne var at øve ret og skel mod alle. Han talte aldrig til klasseinstinktet eller til den egoistiske selvhævdelses instinkter, han nåede dybere ned og rørte ved strenge i folks sind, der svingede i takt med det bedste i vor nationale følelse og med det bedste i det enkelte menneske. Og så talte han med en jævnhed, så alle kunne forstå ham, og han talte med en indre bunden varme og overbevisning, der bandt folk til ham i tillid og tro. Ja, selve det, at hans tale var uden glimmer og åndfuldheder, blev en styrke mere, man havde fået nok af store ord og fedt flæsk, nu ønskede man nøgtern tale, der gav fast grund under fødderne.

Mange mener, at han begik en politisk fejl ved ikke efter folketingsvalget i oktober 1947 at gå stærkt ind for, at der dannedes en regering under Venstres førerskab, enten det så skulle være en samlingsregering eller en ren venstreregering med en anden statsminister og med støtte af Konservative, Radikale og eventuelt Retsstatspartiet. Det er ikke let at dømme i denne sag. For det første er det et meget stort spørgsmål, om en sådan regering var andet end en teoretisk mulighed, der ikke havde bund i den politiske virkelighed. For det andet er det vel tvivlsomt, om en regering af denne karakter ville have haft nogen mulighed for at leve ud over en kort tid. Knud Kristensen mente utvivlsomt at handle på langt sigt overfor sit parti og sit land, når han inderst inde foretrak et socialistisk ministerium fremfor et svagt og uensartet borgerligt styre af en eller anden art.

Valget i 1947 bragte Venstre og Knud Kristensen personlig en stor valgsejr, der viste, at hans sydslesvigske standpunkt fandt større og større tilslutning i befolkningen, men ikke nok til, at der blev flertal i folketinget for hans politik. Og her er vel nok den dybeste grund til, at han ønskede ikke blot sig selv, men også sit parti frigjort for noget medansvar for en fortsættelse af folketingsflertallets politik i denne sag. Over for den følte han sig forpligtet ikke blot som partifører og statsminister, men også som menneske. Den var for ham blevet et alvorligt samvittighedsspørgsmål, og han kunne ikke gå på akkord med sin samvittighed. I 1947 lod sagen ham ikke ro hverken nat eller dag, den tog på hans kræfter og hans politiske handlekraft, han syntes, vort folk svigtede her på en skæbnesvanger måde. Derfor hans voldsomme ud-

fald mod Gustav Rasmussen, derfor hans nedlæggelse af sit mandat i folketinget, han ville på enhver optænkelig måde prøve at vække folket, selv ved drastiske skridt. Derfor udholdt den snart 70-årige mand en trættende og storstået mødekampagne om det sydslesvigske spørgsmål. Tragisk var det, at han var overbevist om, at der i det danske folk var et flertal for at støtte sydslesvigerne i deres krav, og han havde ganske sikkert ret heri; havde vi fået en folkeafstemning herom, skulle det nok have vist sig, at han havde ret, men en sådan modsatte Socialdemokraterne, de Radikale og Kommunisterne sig under det latterlige påskud, at det var umuligt at forme de spørgsmål, man ville stille vælgerne, på en klar måde. Det sydslesvigske spørgsmål kostede Knud Kristensen hans politiske liv, men han forlod dette med sin samvittighed i behold, og i den store befolkning havde han ikke mistet et gran af den tillid, man her nærrede til hans redelighed, hans karakterstyrke og retfærdighedssans. Og med hensyn til selve den store sag, ja da må fremtiden afgøre, om hans syn var det rigtige. Han var ofte mismodig, men han håbede trods alt, og måske var det gamle ord om Guds møller, der maler langsomt, men sikkert, ham den dybeste trøst. Han henviste så ofte til, at det, der for den kolde forstand så ud som en umulighed, for den stærke tro og den varme følelse ofte netop var blevet virkelighed, således som det skete ved genforeningen i 1920.

Den 3. oktober vedtoges en dagsorden i folketinget, som regeringen ikke kunne modtage. Derefter udskreves valg, der fandt sted den 28. oktober og bragte Venstre en betydelig stemmefremgang. Mulighederne for dannelse af en borgerlig regering blev undersøgt, men de Radikale hindrede en sådan udgang af krisen, og den 5. november indgav ministeriet Knud Kristensen sin demissionsbegæring. Den ny regering tiltrådte 8 dage efter, og min godt 2-årige ministertid var forbi. Den 1. december 1947 overtog jeg atter ledelsen af Skolen ved Sundet.